

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2012 – 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Petra Kešnerová

Společnost a sociálně vyloučené osoby

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Miloš Chlad, CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED

2012 - 2013

BACHELOR THESIS

Petra Kešnerová

Title

Society and socially excluded people

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor:
PhDr. Miloš Chlad, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 11. 2. 2013

.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu bakalářské práce PhDr. Miloši Chladovi, CSc. za tvůrčí vedení, ochotu a odbornou pomoc při zpracování bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se ve své teoretické části zabývá problematikou života sociálně vyloučených osob. Zpočátku nahlíží do života v chudobě a na potulce od pozdního středověku až do 19. století, poté přibližuje dnešní specifika tohoto životního stylu od osobnosti sociálně vyloučených osob až po jejich podporu ze strany společnosti. Praktická část na základě zpracovaných kazuistik a příkladů dobré praxe potvrzuje smysluplnost zřizování služeb sociální prevence pro sociálně vyloučené osoby. Jejich využívání a návaznost má jistě zásadní vliv na zkvalitnění života těchto občanů.

Klíčová slova

Bezdomovci, domov, chudoba, nezaměstnanost, noclehárna, sociální pomoc, sociální služba, sociální vyloučení

Annotation

The bachelor's thesis deals with issues of lives of socially excluded people in its theoretical part. Initially, the thesis is focused on life poverty and vagrancy from the late middle ages up to 19th century, afterwards, it draws contemporary specifics of that lifestyle nearer, from personalities of socially excluded people up to their support from the side of our society. The practical part of the thesis, based upon worked out case interpretations and examples of good practise, proves meaningfulness of establishing social prevention services for socially excluded people. Making use those services and their continuity certainly have the essential influence on quality improvement of lives of those people.

Keywords

dormitory, homeless people, home, poverty, social assistance, social exclusion, social services, unemployment

Obsah

ÚVOD	- 9 -
1. POHLED DO HISTORIE CHUDOBY, SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ A BEZDOMOVECTVÍ.....	- 11 -
1.1 Historie přístupu společnosti k chudým	- 11 -
1.2 Skutečná chudina	- 11 -
1.3 Život na potulce a žebrota.....	- 13 -
1.4 Zamyšlení.....	- 14 -
2. POJEM CHUDOBY, SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ A BEZDOMOVECTVÍ	- 16 -
2.1 Přiblížení pojmu chudoby.....	- 16 -
2.2 Vzhled.....	- 20 -
2.3 Místa pobytu	- 20 -
2.4 Zdroje obživy	- 22 -
2.5 Specifika	- 23 -
2.6 Formy bezdomovectví	- 26 -
2.7 Osobnost bezdomovce	- 27 -
2.8 Specifika věkových skupin u sociálně vyloučených	- 31 -
2.9 Příčiny	- 32 -
2.10 Specifika bezdomovectví u žen	- 36 -
2.11 Zdraví.....	- 37 -

3. BOJ SE SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM	- 39 -
3.1 Postoj společnosti	- 39 -
3.2 Prevence	- 41 -
3.3 Legislativa.....	- 43 -
3.4 Formy pomoci.....	- 43 -
3.5 Pomoc od státu.....	- 46 -
3.6 Organizace	- 47 -
4. PŘÍPADOVÉ STUDIE.....	- 50 -
4.1 Charakteristika případové studie.....	- 50 -
4.2 Kazuistiky	- 51 -
5. PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE – NOCLEHÁRNA , NÍZKOPRAHOVÉ DENNÍ CENTRUM A TERÉNNÍ PROGRAMY	- 62 -
5.1 Situace občanů bez domova.....	- 62 -
5.2 Budování	- 62 -
5.3 Popis zařízení	- 63 -
5.4 Běžný provoz	- 64 -
5.5 Nouzový režim.....	- 65 -
5.6 Zhodnocení provozu	- 65 -
5.7 Co všechno se za dobu otevření Noclehárny podařilo ?.....	- 65 -
5.8 Benešovská noclehárna plná lidských osudů.....	- 66 -
5.9 Denní centrum.....	- 66 -
5.10 Terénní programy.....	- 69 -

6. DISKUSE	- 70 -
7. ZÁVĚR.....	- 72 -
8. SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	- 74 -

ÚVOD

Autorka je zaměstnána mnoho let v sociální sféře, přičemž nejdelší období pracovala právě s těmi nejchudšími - lidmi bez domova a sociálně vyloučenými. Mohla sledovat vývoj, proměny, různé podoby a nárůst chudoby, sociálního vyloučení a bezdomovectví za posledních dvacet let. Nahlédla do složitých osudů mnoha lidí, viděla jejich prohry a naděje, mnohdy i neradostný konec jejich nelehkého a nešťastného života. Je přesvědčena o smyslu napsání práce na toto téma, přestože v posledních letech bylo o sociálním vyloučení v podobě bezdomovectví vytvořeno mnoho cenných odborných publikací, ať již zmíní historii chudoby od novověku do poloviny 19. století od Martina Rheinheimera, návod na sociální práci s bezdomovci v praxi od Oldřicha Matouška nebo odborníky na fenomén bezdomovectví Vlastimilu a Ilju Hradeckých či psychopatologii od Marie Vágnerové i Tánu Průdkovou. Jakub Marek se spoluautory vytvořil cennou publikaci, která ještě nově obohatila autorčin pohled na lidi žijící na ulici. K dispozici jsou i další kvalitní zdroje k tomuto tématu, např. vydané odborné a výroční zprávy, tematické články či příručky.

Cílem práce bude popsání a přiblížení dnešního života sociálně vyloučených osob s nahlédnutím do historie a nastínění podpory ze strany společnosti v současnosti.

V teoretické části autorka blíže nahlédne do zajímavé historie tohoto jevu nejen v České republice, popíše jeho současná specifika, zamyslí se nad osobností sociálně vyloučených, bude hledat příčiny a přiblíží jednotlivé formy bezdomovectví. Zastaví se u zdravotního stavu bezdomovecké populace a zamyslí se nad existencí a vývojem bezdomovectví u žen. Dále se práce bude zabývat otázkou prevence tohoto fenoménu a v závěru teoretické části autorka přiblíží formy pomoci sociálně vyloučeným lidem a osobám bez přístřeší, včetně organizací, které se jí v České republice úspěšně a kvalitně zabývají.

Pomocí kazuistik přiblíží práce ve své praktické části jednotlivé osudy osob bez domova. Práci doplní příklady dobré praxe v podobě nově otevřených sociálních služeb Noclehárna pro muže, Nízkoprahové denní centrum a Terénní služby ve městě Benešov u Prahy.

Autorka při zpracování tématu v teoretické části práce využije studia odborné literatury na dané téma a rovněž získaných poznatků v rámci studia na vyšší odborné škole a vysoké škole, zejména z odborných předmětů sociologie, sociální politiky, metod sociální práce, andragogiky a pedagogiky.

Autorka při své práci se sociálně vyloučenými lidmi byla v mnohých případech jediným člověkem, kterému se ještě měli chuť svěřit, který je vyslechl, nasměroval, doprovodil a měl tak možnost vytvářet pojitko mezi dvěma tak odlišnými světy. Jako nesmírně cennou životní zkušenost autorka spatřuje rovněž v možnosti stát u zrodu nové sociální služby Noclehárna pro muže a poté zde vykonávat práci sociální pracovnice.

1. POHLED DO HISTORIE CHUDOBY, SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ A BEZDOMOVECTVÍ

1.1 Historie přístupu společnosti k chudým

Solidarita byla v historii úzce spojována s náboženstvím, ať již bylo jakékoliv. Křesťanství a jeho pohled na člověka položilo základy k péči o potřebné, jak ji vnímáme dnes, vneslo solidaritu i do prostředí starověkého Říma. V biblických dobách, jak uvádí Průdková (2008), byli chudí lidé považováni za potřebné a mezi příznaky chudoby patřily nouze, ponížení, žebrání a ztrápenost. Zastánci chudých se stali proroci, kteří se stavěli proti lichvě a korupci a nabádali ke spravedlivému jednání s chudinou ve snaze ulehčit či zmírnit jejich úděl a utrpení.

1.2 Skutečná chudina

Ve středověku byla chudoba velmi rozšířeným jevem. Být chudý mělo ale za následek bezprávní a nedostatek ochrany, žádný společenský respekt a odkázanost na cizí pomoc. Pomoc chudým nebyla poskytována plánovitě, ale pouze takovým způsobem, že kostely a kláštery ve stanovených dnech rozdávaly ze svých zásob určité množství, bez ohledu na sociální potřebnost. Rozdíly mezi bohatými a chudými se na sklonku středověku neustále prohlubovaly, např. nejbohatší vrstva v Bordeaux ve Francii byla v roce 1525 dvacetkrát majetnější než ta nejchudší, ale v roce 1640 byl tento rozdíl již devadesátinásobný.

Pomoc nejchudším zajišťovala ve středověku církev, nadace a soukromé almužny, pomoc státu či vrchnosti nalézáme až v pozdním středověku. V tomto období přecházela chudinská péče do městské správy a to zejména v podobě zřízení ústředních chudinských pokladen. Hierarchie chudých spočívala v jejich ochotě a schopnosti pracovat. Péče byla poskytována pouze slabým, nemocným, sirotkům a vdovám. Velmi tvrdě byli postihováni falešní žebráci, do podvědomí lidí se dostala dokonce taková myšlenka, že všichni žebráci jsou podvodníci. Špatná životní situace,

nedostatek pracovních příležitostí, ženské pohlaví a cizí prostředí byly jedinými rysy potřeby, píše Rheinheimer (2003).

Významnou sociální sítí tvořila rodina. Nejnižší vrstvy si obecně navzájem pomáhaly. V 15. století vznikaly různé cechy, bratrstva a gildy, jejichž příslušníci se řídili přesně vymezenými pravidly, aby měli v případě nutnosti nárok na podporu či pomoc. Teprve až když selhaly všechny druhy pomoci, v nezbytné míře nejchudším pomohla vrchnost. „*Nemoc, stáří nebo ztráta živitele byly tradičně uznávané příčiny zchudnutí. Takovým chudým bylo bez dalšího povoleno prosit o almužnu. Dokonce i malomocní směli za určitých dnů pod oficiálním dohledem procházet městy a žebrať*“ (Rheinheimer, 2003, s. 77). Péči v městských zařízeních pro nejchudší nemocné, kteří se o sebe prokazatelně nemohli postarat sami, hradila vrchnost. V 16. století bylo stanoveno, že obec může pomáhat jen vlastním chudým, neboť množství žebráků a tuláků se neustále zvětšovalo, později bylo zavedeno domovské právo. Okolo roku 1520 v Evropě zavládla reformní péče o chudé, později byla žebrota dokonce zakázána a ti nejchudší byli registrováni v chudinských pokladnách či farách.

Zatímco ve středověku existovaly církevní hospitály, v novověku proběhla jejich reorganizace tak, aby byly spjaty s pracovní výukou, pokud to bylo možné. Chudobince a špitály sloužily jako útulky pro nemocné a chudé, staré, duševně nemocné a sirotky. Mnohdy byla taková zařízení velmi rozlehlá a tvořila samostatná hospodářství. I když přijetí do špitálu bylo podmíněno mimo jiné i občanstvím či dřívějším zaměstnáním žadatele ve městě, o přijetí se pokoušely i těhotné ženy na potulce, které se před branami objevovaly těsně před porodem, aby nemohly být odmítnuty. V této době fungovala také vrchností podporovaná leprosária a zařízení pro postižené nakažlivými nemocemi, vznikaly první nemocnice.

V 16. století se setkáváme s prvními pokusy s nucenými pracemi pro nejchudší, žebrající, nalezence a prostitutky, v 18. století došlo ke zřizování káznic a donucovacích pracoven v obecné rovině. Smysl těchto institucí spočíval ve výchově a motivaci k práci a tím i k potírání nemorálnosti a chudoby, v káznicích se mísily prvky výchovné s prvky sociální péče. I v sirotčincích byla výchova zaměřena na to, aby se chovanci později sami užívali, mnohdy proto přiléhala k sirotčinci i manufaktura. V Evropě postupně od roku 1597 až do roku 1724 vznikaly zákony vztahující se na chudé a péči o ně, neboť

regulační tlak vyžadoval řešení chudoby na centrální úrovni. Žebráci byli většinou odsouzeni až tehdy, pokud spáchali těžší zločin jako krádež, loupež, prostituci či podvod, neboť odsouzený musel hradit soudní výlohy. „Už to, jak se s chudým člověkem zacházelo, když žádal o podporu, bylo ponižující. Vyslýchali ho jako zločince, kde má domovské právo, chudiniští představení zjišťovali jeho životní poměry, sepisovali jeho majetek. Hotové peníze se zpravidla nevyplácely, byly vydávány poukázky na naturálie, které si pak člověk mohl vyzvednout u sedláka nebo mlynáře: brambory, ječmen, žito či krupici a chléb" (Rheinheimer, 2003, s. 92). Zavedení domovského práva mělo za následek vleklé spory mezi jednotlivými obcemi, neboť chudinská správa měla zájem udržet počet potřebných co nejnižší. Rheinheimer (2003) uvádí, že ten, kdo neměl žádné bydliště s nárokem na podporu, byl odkázán na příslušnou chudinskou pokladnu.

S počátkem industrializace společnost projevovala o chudé stále menší zájem, dobrovolných darů rovněž ubývalo, sílil tlak k zavedení povinných dávek. Pouze postavení těch nejbohatších bylo symbolem soukromé chudinské péče, přesto tito soukromí dobrodinci uvedli do pohybu a poté dokonce i financovali zásadní reformy péče o chudé. Pohřební bratrstva a gildy začaly být chápány jako určitý druh nuceného pojištění, které se později vyvinulo v první sociální pojištění.

1.3 Život na potulce a žebrota

Některá povolání umožňovala uznávanou, přechodnou formu nestálého pobytu. Jednalo se především o vandrování čeledi, studentů či tovaryšů a tito vandrovníci měli na sobě jako poznávací znamení dokonce i zvláštní oblečení. Proti žebrákům a nekontrolovaným kočovníkům byla namířena tvrdá represe. Byli spojováni se vším nečistým, počínaje oblečením, přes kriminalitu a konče nemocemi, jakou představoval v době raného novověku zejména mor. „Čeled' bez pána, v Anglii masterless men, kterou nebylo možno včlenit do stavovské společnosti, stíhala od 16. století vrchnost stále přísnějšími tresty. Galeje a cejchování byly běžné po celé Evropě. V Anglii trestal Vargancy Act z roku 1598 každého, kdo se bezdůvodně potuloval" (Rheinheimer, 2003, s. 104). Málokdo v této době dobrovolně pobýval na cestách. Šlo především o sezónní dělníky, podomní obchodníky, hudebníky či kotláře, ale na potulce skončili i lidé bez

sociálních vazeb či vypovězení ze země pro cizoložství, krádeže apod. Lidé ale z domovských obcí utíkali i před dluhy, z náboženských důvodů či z nešťastných svazků. Na okraji společnosti se pohybovali i nezaměstnaní zemědělní čeledíni, vojenští zběhové, pastevcí, pohodní a děti tuláků. Podle Rheinheimera (2003) byla chudinská péče nedostatečná především na venkově, neboť chudí byli ubytováni ve chlévech, kde nebyla žádná lůžka a jako almužnu dostávali jen trochu polévky. Mnozí žebráci, vědomi si nesmírné konkurence, neváhali pomoci si k almužně vysloveným podvodem. Museli ovládat umění vyvolat dojem ještě větší ubohosti než ostatní, aby vzbudili soucit a almužnu obdrželi. Vydávali se za choromyslné, za mnichy na cestách, simulovali epilepsii, invaliditu. Ženy nezřídka předstíraly těhotenství vycpaným břichem a soucit také budily, pokud držely v náručí nemluvně. Stávalo se, i když ve výjimečných případech, že žebráci zmrzčili své děti, aby dokázali vzbudit útrpnost. Na požádání také vyprávěli přibarvené příběhy: *„Chopil totiž vola za rohy, aby mohl být poražen, jeho druh ale zasadil špatnou ránu, vůl se rozzuřil, probodl mu rohem pravou paži, potom mu hlavou přitiskl hrud' ke zdi, načež ho nabral na rohy a hodil za sebe, on se přitom udeřil o kámen do oka a přišel o ně“* (Rheinheimer, 2003, s. 110).

Žebrota existovala v mnoha podobách. Chudí prosili o skrojek chleba či o peníze po sousedech, příležitostné žebráky k tomuto jednání donutila jen neúnosná nouze. Profesionální žebráci však neměli daleko ke skutečné kriminalitě a podsvětí. Žebráci se buď pohybovali po světě sami nebo po almužnách chodily celé rodiny. Mládež mužského pohlaví se někdy sdružovala do větších houfů. Lidé žebřali na veřejných a strategických místech, jakými v té době byly kostely, okolí městských bran a náměstí. I malé děti musely svým rodičům pomáhat prosit o almužnu, neboť snáze budily útrpnost. Někteří žebráci se práci vyhýbali, většina takto přežívajících však neměla jinou volbu. Neexistovala pro ně pro jejich původ žádná možnost usazení a vlastního domova. Proud tuláků zesiloval vždy v dobách krizí, hladomorů, v létě a po válkách. Koncem 18. století hovoří hrubé odhady o podílu až 10% tuláků z veškerého obyvatelstva (Rheinheimer, 2003).

1.4 Zamyšlení

„Časové nesrovnalosti budou vždycky součástí nejen společenského vývoje, ale také našeho individuálního vědomí. Hospodářské a sociální podmínky se neustále mění

a lidé musejí tyto změny nejprve strávit, než na ně mohou reagovat. Každá doba tedy musí definovat svůj přístup k nouzi, prozkoumat staré vzory, dál je rozvíjet, překonat je a vytvořit nové, jež budou lépe odpovídat změněným ekonomickým, sociálním a kulturním podmínkám“ (Rheinheimer, 2003, s. 162).

2. POJEM CHUDOBY, SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ A BEZDOMOVECTVÍ

2.1 Přiblížení pojmu chudoby

„Lidi dokážou sestrojít nadzvukové letouny a vypouštět rakety do vesmíru, identifikovat zločince z jediného vlasu anebo z nepatrného kousíčku kůže, vypěstovat rajče, které vydrží tři týdny v ledničce a ani trochu nesvraská, uložit do mikroskopického čipu miliardy dat. Dokážou taky nechat lidi umřít na ulici“ (de Vigan, 2011, s. 171).

Chudoba provází lidstvo od jeho počátků. Dnes existuje jak v rozvojových zemích, tak i v těch nejvyspělejších. Lze předpokládat, že chudoba bude pro lidstvo stálým společníkem. Podle Krebse (2007) je chudoba spojována s hmotnou nouzí, deprivací a vyloučením jedinců i celých sociálních skupin od materiálních zdrojů. Materiální deprivace znamená, že je člověk nucen žít bez toho, co je společensky uznáno jako nezbytné. Sociální vyloučení a bezdomovectví je výsledkem postupného propadu člověka na sociální dno společnosti a jeho následná rezignace na lepší budoucnost. Chudobu rozdělujeme na subjektivní a relativní, přičemž subjektivní koncept chudoby je založen na hodnocení vlastní životní situace. Objektívni chudobou rozumíme její vymezení pomocí určitých faktorů, které vycházejí z konkrétních analýz domácností. Objektívni chudoba se dále rozděljuje na absolutní a relativní, kdy hranice absolutní chudoby představují pouze prostředky k udržení pouhé existence člověka. Při relativní chudobě podle Krebse (2007) jsou sice uspokojeny základní životní potřeby člověka, ale ne v takové míře, která je ve společnosti, ve které žije, obvyklá. Chudoba se stále mění a vyvíjí. Zůstávají ohrožené skupiny obyvatelstva, jako jsou ženy samoživitelky, senioři, zdravotně postižení, ale k nim přibývají další, např. skupina nezaměstnaných a obtížně zaměstnatelných. *„Chudoba není problematická jen faktem samotné omezenosti základních životních podmínek a nižšího stupně uspokojování životních potřeb. Může být problémem podstatně širším, neboť jde o vliv tohoto faktu na proces socializace člověka, tj. na jeho zařazování do společnosti a jeho místo v ní“ (Krebs, 2007, s. 110).*

Osoby sociálně vyloučené jsou postižené dlouhodobou nezaměstnaností, závislostí na sociálních dávkách od státu, zprerháním rodinných vazeb, životem v ghettu či na ulici, alkoholismem, drogovou závislostí i jinými sociálně patologickými jevy. „Sociální vyloučení bývá vymezováno jako proces, kdy jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních a ekonomických aktivit jako celku. Sociální vyloučení je primárně důsledkem chudoby, souvisí s ním i nízké vzdělání a různé formy diskriminace" (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008, s. 37). Projevem sociálního vyloučení je kromě dlouhodobé nezaměstnanosti i závislost na sociálních dávkách, výskyt sociálně patologických jevů, život v ghettech či slumech.

Jedno romské přísloví říká, že člověk má jeden domov, ale bezdomovec sto. Bezdomovectví je styl života, typický svým maximálním zjednodušením. Pro běžného člověka hraje neopomenutelnou roli v životě budoucnost, plánování, očekávání. Tyto předpoklady lidem bez domova chybí, jsou orientováni pouze na přítomnost, maximálně na dobu několika příštích hodin a v nejlepším případě dnů. Čím déle je člověk na ulici, tím více se orientuje na přítomnost. Čím kratší je jejich pohled do budoucnosti, tím je zřejmější, že nezvládají svůj život, byť na ulici. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že proto je tak těžké si s lidmi z ulice dopředu něco domluvit. „Lidé, kteří sedí na lavičce opilí, špinaví a pokálení, mají svou budoucnost naplánovanu maximálně na několik příštích minut" (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s.9).

Bezdomovectví je v současné době nejviditelnějším projevem narůstající chudoby ve společnosti. Stalo se symbolem dnešní podoby bídy a sociálního vyloučení. Samo bezdomovectví ale společnost nedojímá. Některým z nás nahání hrůzu, jiní se tváří, jako by bezdomovci byli neviditelní a u někoho vzbuzují soucit. Tento jev je obecně spojován s alkoholismem, drogami a kriminalitou, nedostatkem sebekázně, špínou, nemocemi a zápachem, žebráním, neschopností a leností. Vybavujeme si je většinou jako charakteristické, zarostlé, neupravené postavy, oblečené v oděvu nevalné kvality, nesoucí igelitové tašky s celým svým majetkem. Štěchová, Luptáková, Kopoldová (2008) uvádějí, že bezdomovci jsou na krajním konci pomyslné škály sociálního vyloučení, hovoří se o nich jako o tzv. sociálně oslabených osobách, neboť se jim většinou nedostává ani jedné ze sledovaných složek sociálních sítí. „Pro osoby žijící

bez stálého bydlení je typické, že mají ztížený až znemožněný přístup i k dalším zdrojům, které jsou běžně dostupné ostatním občanům jako je vzdělávání, kultura, právní pomoc atd. Často nejsou schopni participovat na systému sociální podpory" (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008, s. 29).

Bezdomovectví není ve společnosti novým jevem. Lidé bez domova mají svou historii, zákonitosti, dělení a dokonce i kulturu. Bezdomovectví je ale nejméně viditelným jevem v oficiálních statistikách. Znamená mnohem více než jen nemít domov, mnohem více než jen chudobu jako takovou.

Podle Všeobecné encyklopedie je bezdomovcem osoba bez státní příslušnosti a bez trvalého místa pobytu. *„Bezdomovectví je výsledkem generalizovaného psychosociálního selhání spojeného se ztrátou komplexu běžných rolí“ (Vágnerová, 2008, s. 756). Bezdomovec může mít trvalý pobyt na ohlašovně příslušného úřadu a nebo má pouze fiktivní adresu trvalého pobytu v místě, kde se dlouhá léta nemůže nebo nechce zdržovat, neboť ve skutečnosti je z různých důvodů osobou bez přístřeší. „Bezdomovectví označuje situaci bezprostřední nouze, v níž se ocitá člověk bez trvalého domova“ (Matoušek, 2005, s. 316).*

Obecně lze říci, že bezdomovec je člověk, který nemá domov, nezdržuje se ve svém trvalém bydlišti. Z hlediska práva takový člověk nemá státní příslušnost, neboť pozbyl občanství jednoho státu a ještě nepřijal občanství státu druhého. Podle Zákona o pomoci v hmotné nouzi (2006) se jedná o osobu bez přístřeší. Sociální vyloučení má mnoho podob a stanovit pro ně jednotnou definici je téměř nemožné. Existence sociálního vyloučení sice patří do sociální oblasti, ale je propojeno se všemi oblastmi sociální politiky, ve kterých došlo po roce 1989 k transformaci. Je podle autorky tedy úzce spjato se změnami zejména v rodinné, bytové zdravotní a vzdělávací politice, ale i v politice zaměstnanosti. *„Na okraj společnosti se mohou dostat různí lidé ohrožení nestejnými problémy. Podobní jsou si pouze v důsledku: ve ztrátě domova a v životě (nejen) na ulici“ (Matoušek, 2005, s. 315).*

Neboť pojem bezdomovec může znít právem pejorativně, v současné době se v kruzích odborné veřejnosti spíše hovoří o osobách bez přístřeší či bez domova. Matoušek (2005) také uvádí, že bezdomovectví označuje situaci bezprostřední nouze, v

níž se ocitá člověk bez trvalého domova, přičemž výraz domov je spojován s určitým bezpečím a jistotou. „Mít domov může být chápáno jako: mít slušné obydlí (či prostor), způsobilé k naplňování potřeb dané osoby a její rodiny (fyzická doména), mít možnost uchovat si soukromí a udržovat společenské vztahy (sociální doména) a mít výlučné vlastnictví, jistotu užívání a právní nárok (právní doména)" (Hradecký, 2007, s. 11). Mnoho lidí má za to, že bezdomovectví je životním krédem, stylem života, který si bezdomovci sami zvolili a nechtějí jej měnit. Vidí v něm únik od práce, povinností, starostí, dluhů a exekutorů. Ale volba žít život na okraji společnosti je podle Vágnerové (2008) velmi vzácná. Tuto extrémní formu žití přijímají především lidé se změněnou osobností a proto nejsou schopni plnit mnohé společenské požadavky. Zásadním způsobem obvykle selhávají lidé s dysfunkční osobností, negativními návyky a nedostatečnými kompetencemi. Sociální vyloučení a bezdomovectví je výsledkem postupného propadu člověka na sociální dno společnosti a jeho následná rezignace na lepší budoucnost. Hradecký (2007) uvádí, že klíčovým problémem měření bezdomovectví je skutečnost, že ho nelze považovat za statický jev. Někteří lidé formy bydlení střídají, např. nějaké období spí ve veřejných prostorách, další pak u příbuzných či známých, pobývají v nemocnicích, ve vězení, na ubytovnách, v azylových zařízeních.

Krajní formou sociálního vyloučení a projevem extrémní chudoby je právě bezdomovectví. Bezdomovci zpravidla nemají zajištěný a nebo velmi ztížený přístup k materiálním prostředkům a k zajištění základních lidských potřeb, kterými jsou strava, ošacení, hygiena, zdravotní péče a nocleh. Podle Hradeckého (2007) je bezdomovectví třeba chápat jako proces s dynamickým vývojem a různými stadii. Není definováno, z jaké sociální vrstvy se stávají bezdomovci, neboť vymezit okruh osob vyloučených ze společnosti a ohrožených bezdomovectvím není vůbec jednoduché. S těmito problémy se potýkají i ekonomicky vyspělejší země, jako je Francie, Německo, Holandsko. Také není možné nikdy s jistotou říci, že tomu nebo onomu člověku se to stát nemůže. Vždyť v dnešní době stačí jediný chybný krok, sociální událost, na kterou nejsme připraveni - ztráta zaměstnání, úmrtí v rodině, neschopnost splácet půjčky.

Abychom mohli sociálně vyloučeným osobám lépe porozumět a následně jim umět i pomoci, musíme se snažit je lépe poznat, uvádí Hradecký (2007).

2.2 Vzhled

Sociálně vyloučené osoby zpravidla žijí v nepřístojných podmínkách, ve kterých nemohou vést běžný civilizovaný život . Nemohou se tak sociálně ani profesně rozvíjet. Přespávají na lavičkách, v parcích, kanalizaci, pod mosty, v odstavených železničních vagónech, na různých místech v přírodě, v lesích, zemljankách nebo v noci cestují veřejnou dopravou.

První, co nás na druhém člověku zaujme, je jeho vzhled. U lidí, kteří jsou na ulici krátce, je hygiena důležitá, neboť se svůj stav snaží skrývat a odmítají se identifikovat s bezdomoveckou subkulturou. Velkým problémem je udržet si upravené a umyté vlasy.

„Hygiena a vzhled zásadně rozděluje ty, co se snaží skrýt své bezdomovectví, a ty, kteří již rezignovali a veřejně demonstrují svůj stav“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 62).

Mladí bezdomovci se snaží nosit značkové oblečení, které pochází z různých zdrojů. Někteří navštěvují charity a sociální šatníky v různých noclehárnách, druzí mají oblečení z druhé ruky či je získávají z popelnic a rovněž z kriminální činnosti. Neboť mají omezené možnosti praní, buď špinavé oblečení vyhazují a nebo se snaží za tímto účelem navštěvovat různé sociální služby, nejčastěji denní centra, která možnost vyprání prádla nabízejí. Špatná situace přichází v zimních měsících, kdy je potřeba skloubit funkčnost a vzhled a oblečení navíc bývá nedostatek. V zimě vídáme zejména starší bezdomovce nejčastěji oblečené v maskáčích, v pracovních vestách, „vat’ácích“ a oteplených kalhotách, na nohou mají po většinu roku univerzální boty, dokud se nerozpadnou. V létě nosí starší bezdomovci rádi šust’ákové bundy či saka.

Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že někteří bezdomovci si nosí všechny věci s sebou v několika igelitových taškách, aby eliminovali riziko ztráty nebo krádeže. V posledním období igelitové tašky nahradily různé brašny a kufry na kolečkách, mladí bezdomovci nosí převážně krosny, kde mají i stan a spacák.

2.3 Místa pobytu

Sociálně vyloučené osoby zpravidla žijí v nepřístojných podmínkách, ve kterých nemohou vést běžný civilizovaný život . Nemohou se tak sociálně ani profesně rozvíjet. Přespávají na lavičkách, v parcích, kanalizaci, pod mosty, v odstavených železničních

vagónech, na různých místech v přírodě, v lesích, zemljankách nebo v noci cestují veřejnou dopravou. Podle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) se bezdomovci pohybují téměř po celý den ve veřejném prostoru a ať přespávají kdekoliv, nikdy ne ve svém a většinou trpí nedostatkem soukromí. Hradecký (2006) uvádí, že i když jejich místa na přespání nejsou standardním bydlením, přesto je nazývají domovem. *„Bezdomovci se sami rozdělují na bezdomovce bez stálého bydlení a tzv. squatery se stálým bydlením v nelegálně obsazených budovách či jiných místech“* (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, 63).

Ti, kdo nemají stálé bydlení, většinou patří k nováčkům na ulici a nebo naopak k těm, kteří již na svůj stav rezignovali. Noc přečkávají v tramvaji či v parku, přes den se zdržují na nádražích či frekventovaných a přestupních stanicích metra. Nádraží a jejich okolí byla odjakživa strategickými místy, kde se odehrává kriminalita, prostituce, navíc zde sociálně vyloučení najdou anonymitu, stejnou kategorii lidí, hygienické zázemí a v zimních měsících teplo. V chladných měsících je teplo synonymem k přežití. Jak uvádějí Marek, Strnad, Hotovcová (2012), dokud nebudou existovat tzv. ohřívárny, budou bezdomovci vyhledávat prostředky MHD. V Praze, zejména v zimních měsících vzrůstá počet bezdomovců, kteří tráví den v letištní hale. K přespání jim také slouží areály nemocnic, nonstopy, sklepy odemčených domů i místa, odkud na ně fouká teplý vzduch z klimatizace. Přes den pak dospávají kde se dá.

Někteří bezdomovci vytvoří nerozlučný pár na řadu let, v němž obvykle bývá jeden silnější a druhý slabší. Podle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) kvůli menšímu počtu žen v bezdomovecké populaci nahrazuje mnohdy kamarádský vztah dvou mužů partnerský vztah muže a ženy.

Bezdomovci někdy mívají vedle sebe zvířata - nejtypičtější jsou psi, kteří jsou jejich nerozlučnými společníky po řadu let. Pes se bez problémů přizpůsobí životnímu stylu svého pána - nekritizuje, projevuje mu přízeň a nahrazuje mu tak svou přítomností to, co mu přestali poskytovat vlivem jeho životních událostí lidí. Neznamená to ale, že se tito lidé vždy chovají ke svým zvířatům tak jak si zaslouží - někteří si na nich vybíjí svůj vztek a agresí, jiní se o ně dokážou vzorně postarat (Vágnerová, 2008).

„Domov vytváří především fyzické místo, kde se člověk pohybuje a spí, dále jsou to lidé, s nimiž se setkává, a denní režim, tj. určitý stereotyp, vyvolávající pocit bezpečí.“

Tyto aspekty jsou navzájem propojeny" (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 67) Pokud je sociálně vyloučený člověk samotář, bude vyhledávat odlehlé místo v přírodě, kde nebude nikým rušen. Někdy takový samotář dokáže žít řadu let nikým neobjeven např. v lese, ve skalní jeskyni, kde pro svoji izolaci bývá nejvíce ohrožen, zejména pak v zimních měsících. Jindy se bezdomovci sdružují do skupinek a bydlí jich několik na stejném místě. Nedávno autorka shlédla dokument o několika lidech, „bydlících“ na opuštěném pražském hřbitově v různých hrobkách. Ve většině případů jim ale jejich útočiště nevydrží nadlouho, neboť je prozradí odpadky a zápach, následuje represe a nutný přesun na jiné místo. Jako místa k přespání jsou dále známá různé kůlny, opuštěné chaty, trafostanice, bývalé drážní domky, vodojemy, altánky, garáže, dokonce i kapličky a bývalé veřejné záchodky.

Někteří lidé si dokážou svoje provizorní obydlí docela účelně zařídit, ale zároveň v něm i v jeho blízkosti nashromáždit neuvěřitelné množství věcí a odpadků.

2.4 Zdroje obživy

Mezi hlavní zdroje obživy sociálně vyloučených osob patří zejména žebrání a somrování, sběr surovin a vybírání popelnic, příležitostná práce a někdy i drobná kriminální činnost.

Ten, kdo žebrá či somruje, nutně nemusí být bezdomovec. Někteří bydlící lidé si žebráním přivydělávají, aby si přilepšili nebo aby vůbec mohli zaplatit neustále se zvyšující nájemné. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že žebrák o pomoc žádá pasivně tam, kde je hodně lidí, somrák na těchto místech aktivně lidi obchází a oslovuje je. Dnes se nejvíce žebrá ve skupinách na strategických místech, o vyžebnané peníze se poté členové skupiny dělí. Žebrání je v centru Prahy zakázáno Vyhláškou hl. m. Prahy č. 14/2000 Sb. Mezi somráky najdeme vysoké procento mladých lidí a narkomanů. Někteří žádají o drobné, jiní si vymýšlí neuvěřitelné historky, úspěšní jsou i ti, kteří rovnou přiznají, že potřebují peníze na alkohol či drogy. Nejúspěšnější jsou žebráci a somráci v létě, za pěkného počasí. V zimě chodí venku méně lidí, ale mají k žebrajícím větší míru soucitu.

Mezi žebráky a somráky nejsou podle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) žádné sympatie. Somráci zastávají názor, že aspoň něco dělají a jen pasivně nečekají, kdežto

žebráci raději nechávají na každém, aby se sám rozhodl, zda a jak vysokou částkou jim přispěje.

Také vybírání popelnic není jen záležitostí bezdomovecké populace. Pro některé spoluobčany se „fárání“ či „háčkování“ stalo každodenním chlebem, neboť vyšší životní úroveň se odrazila i v obsahu popelnic. *„Jde o překonání hranice, kdy je člověk nucen snížit se k tomu, aby do popelnice sáhl. Jakmile je počáteční stud překonán, bezdomovec se učí kdy a kde je nejlepší popelnice obcházet. Nejlepší jsou noční a ranní hodiny“* (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 74). Nejčastěji lidé v popelnicích, kontejnerech a koších hledají jídlo - nezákladnější životní potřebu. Spousta věcí, nalezených v popelnici, se dá prodat a zpeněžit nebo jinak využít a zužitkovat, pokud je dotyčný nevyužije sám. Mezi takové zboží patří zejména elektronika, zachovalé oblečení, obuv, deky, nádobí a nábytek.

Mezi sběrače patří ti, kteří sbírají měď, železo, slitiny kovů, papír, autobaterie, vratné láhve apod. Nejhodnotnější surovinou je měď, ale nejlépe se shání papír, železo a slitiny kovů. Rajón se obchází od rána a nakonec se úlovek dopraví do sběrný. Za obdržené peníze pak dotyčný zbývající část dne stráví nejčastěji popíjením alkoholu.

2.5 Specifika

V oblasti využívání sociálních služeb sociálně vyloučenými hraje prim každá sociální služba, kde se rozdává jídlo. Bezdomovci ve velkých městech zjistí velmi brzy kde je co zadarmo, zejména možnost jídla a hygieny, v zimě i možnost získání oblečení. Využívají tak služeb charitativních organizací, denních center pro osoby v krizi, mobilních sociálních služeb a různých reklamních akcí.

„Málokterý bezdomovec pobírá státní pomoc, neboť sociální dávky jsou nastaveny tak, že bezdomovec na ně obvykle nedosáhne. Sociální systém je pro ně tak složitý, že se nároku raději vzdávají, nebo je dávka tak nízká, že nestačí k přežití. Řada klientů má vyměřené exekuce a ty se jim strhávají z platu či důchodu. Svou roli hraje i hrdost“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 77). Bezdomovcům nedochází, že bez odpracovaných let a platby sociálního pojištění nebudou mít nikdy nárok na vyplácení invalidního či starobního důchodu, mají obecně odpor k vyřizování na úřadech, natož k plnění nějakých podmínek s tím souvisejících. Pokud je sociálně vyloučenému sociální dávka či nějaká forma důchodu přiznána, zpravidla se o ni dělí s někým dalším a tak

moc dlouho nevydrží. „Altruismus mezi bezdomovci je chápán jako závazek, dokud obdarovaný bude něco mít, potom je dobrovolná pomoc vyžadována zpět. To bezdomovce demotivuje - nechtějí si sociální dávky vyřídit, i když na ně mají nárok" (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 77). Existují i bezdomovci, kteří se zaměří na některé sociální pracovníky a vyžadují neúnavně jejich pozornost. Neustále je navštěvují a znemožňují jim věnovat se jiným klientům.

Pokud chce bezdomovec získat práci, narazí na řadu překážek. Nemá v pořádku osobní doklady nebo je nemá vůbec, nemá mobilní telefon, nemá možnost užívat email či internet, nemá dostatečnou kvalifikaci, má záznam v rejstříku trestů, nemá stálé bydlení a jeho vzhled nebudí důvěru. Také zaměstnavatelé mají s bezdomovci negativní zkušenosti. Příliš často totiž chtějí nejen práci, ale i ubytování, požadují vyplácení na ruku, každý den. Bezdomovcům pak nic jiného nezbyvá, než pracovat na černo. Z nelegální práce ale vyplývají další problémy, jako je neplacení zdravotního a sociálního pojištění, zabavení dokladů, zneužívání či neplacení mzdy. Takovéto pochybné pracovní aktivity nabízí různé stavební firmy, hlídací agentury, cirkusy, lunaparky apod.

K sociálně vyloučeným osobám a bezdomovcům patří i drobná kriminální činnost, neboť se mezi ně dostávají lidé, z nichž mnozí byli ve vězení či před spravedlností unikají. Protože chybí návaznost služeb pro propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, tito lidé často v delikvenci pokračují na ulici a končí v pouličních ganzích. Bezdomovci většinou nebývají členové těchto gangů, spíše se stávají jejich obětmi v podobě volavek a návnad. Nemají co ztratit, potřebují peníze a tak se rozhodnou riskovat a často končí ve vězení. Podle Marka (2012) bezdomovci na ulici dokážou vyžít s málem a nepotřebují se zaplézat do kriminality a podsvětí, pokud však netrpí nějakou závislostí. Lidé závislí na návykové látce potřebuje její množství postupně zvyšovat a tím se zvyšuje i potřeba jeho výdělku. Ke kriminalitě sociálně vyloučených osob patří nejčastěji krádeže v obchodech, tento druh kriminality páchají zejména mladí lidé. *„Málokdy se bezdomovci uchylují k násilným činům a k loupežím. Nebývá však výjimkou, že se okrádají mezi sebou, morální povědomí těchto lidí je pokroucené. Peníze získané kriminální činností si neušetří. Koloběh peněz u některých mladých bezdomovců je relativně vysoký, kriminální činy páchají spíše ze zoufalství"* (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 83).

Jako prostředek obživy slouží i nabízení sexuálních služeb. Mladí bezdomovci se často uchylují k provozování prostituce, v devadesátých letech byla Praha centrem homosexuální prostituce. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že prostitutky se stávali velmi mladí chlapi, kteří opustili domov. V současné době prostituci na ulici provozují hlavně drogově závislí, přičemž cena služby je často odvozena od ceny za dávku drogy.

Pokud člověk žijící na ulici musí každý den řešit uspokojení svých nejzákladnějších potřeb, nutně se mu obrátí denní režim. Tito lidé sice na jednu stranu trpí pocitem nudy a nenaplněnosti, ale na stranu druhou jim nutně zabere hodně času samotný proces uspokojování toho nejnужnějšího. Podle Marka (2012) život jako by ztratil řád a hranice. Člověk se pouze bezcílně potuluje a každá zastávka je pouze na chvíli, neboť může být kdykoli vykázan, vyhozen. Pro některé bezdomovce je horší noc než den. Přes den se snaží někde dospávat a v noci chodí po městě, jezdí v prostředcích MHD, vysedávají v non-stop podnicích. Ve dne mohou zajít do denního centra, do knihovny, do obchodního centra, na nádraží či do parku na lavičku a snaží se dohnat spánkový deficit. Některým bezdomovcům naopak spíše vyhovuje aktivita ve dne, kdy chodí za sběrem, na brigády, na pravidelné trasy. V noci pak mají většinou dlouhodobější místo k odpočinku, k němuž patří popíjení alkoholu, a ke spaní. Jsou i bezdomovci, kteří se pravidelně setkávají v denních centrech nebo na oblíbených lavičkách ve skupinkách, vzájemně se informují o změnách a dění v bezdomoveckých komunitách, mají přístup ke zprávám a také pocit, že někam patří. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že mezi bezdomovci jsou rovněž tuláci, migrující z místa na místo, utíkající před sociálními kontakty, jejich život je samotářský, nechťejí mít žádný pevný vztah, často navštěvují jiná města. Lidé bez domova jsou tedy buď samotáři, často chodí ve dvou a nebo tráví čas ve skupině, což je spojeno s užíváním návykových látek. Ve skupině se většinou konzumuje alkohol či marihuana. Pro některé bezdomovce je skupina nespolehlivým partnerem, proto se stahují do izolace. „*U izolovaných bezdomovců se vnitřní řeč pomalu dere nahoru a začnou trpět samomluvou*“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 86). Samomluva se může stát substitučním uspokojením potřeby lidského kontaktu.

Na podzim a v zimě přestává být nocování na ulici přijatelné. Někteří závislí projeví v zimním období snahu se jít léčit a v teple léčebny tak přečkat další zimu, jiní

usilují o hospitalizaci v nemocnici. Pro ty, kteří ještě neztratil nadobro pouto s rodinou, nastává šance na jeho obnovení. Zima donutí některé bezdomovce bez dokladů o jejich vyřízení, aby tak mohli zimu přečkat na noclehárnách. Pro sociální pracovníky je nejvíce zátěžová doba okolo Vánoc. „*Viditelný je znatelný nápor bezdomovců na denní centra, obchodní centra, tramvaje i letištní haly. Přespávají pohromadě většinou v jedné místnosti, kde se topí. Sólisté nemají stálé místo k přespávání a jsou nejvíce ohroženi*“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 89). Na jaře se projevují dozvuky zimy. Umírají osoby vyčerpané zimou, neboť je při životě držela jen vůle přežít. Pokud dojde k ochlazení, nemají již žádnou sílu k dalšímu vzdorování. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že čím více se otepluje, tím menší je snaha bezdomovecké populace o změnu životního stylu. Pro bezdomovce, kteří strávili zimu v léčebnách či v nemocnicích, je návrat na ulici krizový. V létě jsou bezdomovci bezstarostní, jejich život je jednodušší, ale také jich nejvíce na ulici přibývá. Nemají starosti, kde se zahřejí a kde budou spát, snadněji si přivydělají. Léto je rovněž obdobím, kdy bývá nejvíce zanedbávána hygiena a zdravotní stav.

2.6 Formy bezdomovectví

Podle Průdkové (2008) je klasifikace bezdomovectví zjednodušující, neboť situace a příběhy lidí bez domova nelze vměstnat do tří základních forem bezdomovectví.

Zjevné bezdomovectví je nejviditelnější bezdomoveckou formou či skupinou. Do této skupiny patří všichni ti, které vídáme na lavičkách u supermarketů, na nádražích i v jejich okolí, v prostředcích MHD, na stanicích metra, v parcích, zájemci o noclehárny, charitní noclehárny či azylové domy. Poznáme je na první pohled podle jejich počínání a celkově zanedbaného vzhledu. Jejich zoufalá situace souvisí s naprostým nedostatkem peněžních prostředků a příležitostí a může být pro ně natrvalo neřešitelná a determinující. Každý den je zoufale stejný a velmi pomalu utíká. Většinou vyhledávají nějakou formu pomoci, která je pro ně určena, ale někteří ji z různých důvodů odmítají. „*Zjevní bezdomovci tvoří pouze malou podskupinu bezdomovců, jsou však velmi nápadní, někdy vzbuzují odpor či strach a laickou veřejností jsou nejintenzivněji vnímáni*“ (Průdková, 2008, s. 14).

Skupina skrytých bezdomovců je o mnoho početnější než bezdomovci zjevní. Jsou to taktéž lidé bez přístřeší, ale z nějakého důvodu po většinu roku nevyhledávají sociální služby, pomoc ani charitativní organizace. Počet těchto osob stoupá hlavně v oblastech, které nejsou pokryty sítí sociálních služeb. Jejich život je putováním od města k městu, od noclehu k noclehu. Jsou ochotni a nuceni bydlet na ubytovnách, ale i ve starých autech, sklepích, kontejnerech. V dobách největší nouze a především v zimním období se objevují tam, kam míří bezdomovci zjevní, neboť jsou nuceni vyhledat alespoň na krátké období pomoc. Průdková (2008) uvádí, že skrytí bezdomovci opovrhují zjevnými bezdomovci a distancují se od nich. Svůj životní styl se snaží skrývat a tajit, nosí dobře padnoucí oblečení a dbají o svůj vzhled.

Třetí formu bezdomovectví tvoří potenciální bezdomovci, kterým bezdomovectví hrozí. „*Jsou to lidé, kteří se mohou ze dne na den ocitnout na ulici a někdy je jen otázkou času, kdy se tak stane*“ (Průdková, 2008, s. 14). Jejich skutečné potřeby jsou úřadům známy jen částečně a nebo vůbec. Většinou žijí v potížích osobního charakteru, závadných bytech, nejistém bydlení, velmi obtížných životních podmínkách a rodinných problémech. Do této skupiny jsou zařazeni i ti, kteří již čekají na propuštění z ústavu, výkonu trestu, psychiatrické léčebny či opouštějí dětský domov a nikdo na ně nečeká. Patří sem i migranti a exilanti, jak uvádí Vágnerová (2008). Podle Průdkové (2008) je největším problémem potenciálních bezdomovců nedostupnost vlastního bydlení, o jehož získání ani ve většině případů neusilují či se domnívají, že by ho měli získat bez vynaložení jakéhokoli úsilí.

2.7 Osobnost bezdomovce

Když se zamyslíme nad životním stylem bezdomovců, uvědomíme si, že je maximálně zjednodušený. V podstatě jde o pouhé přežívání ze dne na den, tzv. vegetování bez motivace, bez naděje na změnu. Kdyby měli bezdomovci dodržovat nějaký řád či režim, musel by existovat někdo, kdo jim ho vytvoří a bude na něm ve velmi zjednodušené formě trvat (Vágnerová, 2008).

Ruku v ruce s propadem člověka na sociální dno společnosti jde také alkoholismus či drogová závislost a gamblerství.

Velkým problémem podle Vágnerové (2006) bývá pro sociálně vyloučené občany orientace v běžném životě. Chybí jim vůle a motivace, proto si nedokážou bez pomoci druhého člověka dojít na úřad a požádat o vystavení nových osobních dokladů, které ztratili nebo jim byly odcizeny. Není výjimkou, když přežívají bez dokladů několik let. Nejsou schopni požádat si o sociální dávky, ač na ně mají oprávněný nárok, je pro ně problém požádat si dokonce i o důchod, který jim za odpracované roky náleží. Nemluvě o tom, že je zcela běžné, když řadu let nebyli u žádného praktického lékaře. Jejich jednání je tedy vesměs obrannou strategií, protože oni problém neřeší, ale pouze omezují jeho negativní následky. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že mnoho bezdomovců spojuje zájem o okolí, místo toho, aby řešili vlastní vnitřní problémy. Velmi dobře se orientují ve společenském dění a v politice, ale jejich názory jsou zasazeny do rámce smyšlenek, domněnek a bludů, aby tak dohromady vytvořily dokonalý systém sebeobrany. Svě vlastní situaci přitom nedokážou porozumět. „*Nedělám nic, když potřebuju, tak si vysomruju trochu jídla nebo peněz, když chci spát, tak spím*“ (Vágnerová, 2008, s. 751). Bezdomovci už nestojí o žádné nové zkušenosti, nemají pro ně už žádný smysl, je to jen další zbytečná obtíž.

Nejvíce ale trpí citovým strádáním. Citové vnímání bezdomovců, zvláště dlouholetých, je otupělé, někdy až vyhaslé, mívají často deprese, jednají a chovají se hostilně. Je to jejich způsob obrany a není divu. Většinou nemají žádné spolehlivé a stálé citové vazby, pouta s rodinami a známými jsou u nich dávno úplně zpřetrhána. Vágnerová (2008) uvádí, že pokud u takto dlouhodobě přežívajících osob dojde k úplnému vyhasnutí citové potřeby, může se u nich objevit jako obranná reakce obecná idealizace minulosti ve smyslu bájně lhavosti. Sní a vypráví o tom, co velmi pravděpodobně ve svém životě nikdy neprožili a neměli.

„*Bezdomovci se někdy uchylují k ideologiím, které souvisejí s jejich životním stylem. Přihlášením se k této ideologii maskují osobní selhání a odmítnutí role dospělého*“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 87). V jejich životě není místo pro sebeúctu, seberealizaci a sebevědomí. Tyto potřeby bývají potlačeny nebo úplně schází. Zatímco zdravě sebevědomý jedinec před sebou vidí otevřenou budoucnost, osobnost bezdomovce je tak zásadním způsobem narušena, že o budoucnosti vůbec neuvažuje, není toho schopen. „*Ted' žiju tak, že večery trávím v hospodě, když zavřou, nasednu do tramvaje a můžu chvíli spát*“ (Vágnerová, 2008, s. 752).

Pokud se zeptáte bezdomovce na to, jak hodnotí svůj život, nejpravděpodobnější bude odpověď s negativním obsahem. Přijali negativní pojetí sebe samého a s tím i spojenou rezignaci na lepší budoucnost. Za své selhání viní systém, rodiče, zaměstnavatele nebo manželku a děti. Takovouto interpretaci si udržují pro ně přijatelnou formou zbývající sebeúcty (Vágnerová, 2008).

Pokud se člověk dostane na ulici, vždy se ocitá v bezprecedentní situaci, která na něho doléhá různým způsobem. Podle Marka (2012) alarmující stadium adaptace na nový stav začíná ztrátou bydlení. Tato situace je vnímána jako vlastními silami neovlivnitelná a nepředvídatelná, jedinec si v ní neví rady, neboť do poslední chvíle doufal, že k ní nedojde. Tato fáze je dlouhá jeden až dva měsíce. Podle Hradeckých (2006) jakýkoli pobyt na ulici, který je delší než tři týdny, dlouhodobě mění osobnost jedince. Po této fázi šoku nastává seznamování s novou realitou, které může trvat až jeden rok. Člověk ještě stále doufá v návrat do společnosti, klade si předsevzetí, hledá viníka. *„První rok na ulici je nejnáročnějším obdobím v kariéře bezdomovce, jde o kritickou dobu, protože další rok se může zdát již pouhým opakováním známého“* (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 104).

Negativní dopady situace na osobnost pomáhají zmírnit obranné mechanismy, jako je zejména lhaní, popírání některých informací a racionalizace. Během několikaměsíčního sociálního vyloučení nastává stadium odporu, kdy je jedinec zklamán, že se jeho život nevyvíjí tím správným směrem a zkouší různé strategie, aby svoji situaci změnil. Pokud spolupracuje s charitativními organizacemi, začne si činit nároky na pomoc a tuto pomoc bere jako povinnost. Když má ale něco učinit, následují výmluvy, odsouvání řešení a vyhyčivé chování. Jak uvádějí Marek, Strnad, Hotovcová (2012), každý další neúspěšný pokus o únik z bezdomovectví je útokem na sebepojetí sociálně vyloučeného člověka, prohlubují se u něho všechny atributy a návyky bezdomovce a tím nevědomky postupně přijímá celou jeho roli. Podle Marka (2012) je dalším důležitým zlomem pětiletý pobyt na ulici. Za tuto dobu se již bezdomovec dobře orientuje v životě na ulici, v bezdomovecké subkultuře má své místo, ale jeho aktivity, směřující k reintegraci, začínají klesat. *„Hlavním znakem rezignace u bezdomovců je myšlenka, že ulice přestává být provizoriem a je domovem. Pokud k tomuto stylu nepotřebují občanský průkaz, nevidí důvod, proč si o něj žádat“* (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 106).

Sociální vztahy bezdomovců jsou na nízké úrovni. Jsou nepopíratelně závislí na společnosti, institucích, charitě a neziskových organizacích. Nejsou schopni se o sebe normálním způsobem postarat, nemají k sobě zodpovědnost. Nakonec se propadají na úplné sociální dno společnosti zákonitě projevují i tím, že přestanou dbát o svůj zevnějšek (Vágnerová, 2008).

Vztahy lidí bez domova s ostatními lidmi jsou velmi složité a omezené, neboť bezdomovectví představuje nejhorší formu sociální izolace. Stýkají se tak zejména s lidmi na jejich úrovni nebo žijícími obdobným způsobem života, který je spojuje. Neznají hlubší a trvalejší vztahy, většinou jde o náhodné nebo účelové známosti, z nichž tak vznikají tzv. subkultury. V podstatě jde o to, že v této subkultuře spolu lidé pouze sdílejí nějakou roli či situaci, která je spojuje. Neznamena to, že by k sobě byli ohleduplní, mohli mít jeden ke druhému důvěru či u někoho cítit pocit jistoty. Bezdomovci bývají vlivem nekonečné řady negativních událostí ve svém životě citově ploší, proto dokážou projevit agresi a bezohlednost i k člověku v podobné situaci. Jsou si vědomi toho, že jsou negativně přijímáni společností a z toho důvodu může být jejich projevem buď submise a bezmoc či naopak agrese, obrana a požadavky. „*Oni mají dost, tak mohou či musí dát*“ (Vágnerová, 2008, s. 754).

Pro bezdomovce je typické odmítání norem a hodnot většinové společnosti, neboť jde o osoby s nestandardním chováním. Nedokážou se řídit podle pravidel. Buď nejsou schopni a nebo je prostě nechtějí pochopit, protože pro ně ztratily význam. Žijí si svým alternativním, někdy až asociálním způsobem života. Mnohdy mají nepřijatelné chování a to pro ně znamená další sociální propadání a odmítání „*Co mi umřela matka před šesti lety - to byl můj anděl strážný, s otcem jsem měl neshody, a tak jsem mu přestal platit, a on mi zavřel vodu a elektřinu. Tak jsem se rozhodl, že budu žít na nádraží*“ (Vágnerová, 2008, s. 754). Nejpalčivějším problémem dlouholetých bezdomovců je chronifikace nemocí, pokročilé stadium alkoholismu, neřešitelná dluhová past, absence vůle, rezignace na změnu a změna osobnosti či demence. Podle Marka (2012) postupem času mizí reálná i hypotetická možnost k návratu do společnosti a to jak z pohledu pomáhajícího, tak i z pohledu klienta.

2.8 Specifika věkových skupin u sociálně vyloučených

Zatímco v Evropské unii je většina bezdomovců mladšího věku, v České republice zatím převažuje spíše střední a starší věková skupina. Narůstá počet starých lidí, kteří jsou vyháněni novými majiteli z bytů a podnájmu. Zejména v posledních letech však prudce stoupá počet mladých lidí na ulici. Sociálně vyloučenými se stávají následkem počínající kriminální kariéry, problémů v rodině, útěků z domova, nezaměstnaností, opuštěním různých ústavů a dětských domovů.

Setkávání mladých a starších bezdomovců v prostorách denních center mnohdy působí problémy a napětí, neboť jejich myšlení a chování je odlišné. Nejvyšší hodnotou mladých lidí bez domova je svoboda. Prostředí ulice se pro některé mladé bezdomovce v určité fázi tohoto stavu stává zdrojem slasti a vytoužené svobody. Neuvědomují si, že tato jejich nezodpovědnost, nerespektování pravidel a rizikové chování má za následek doživotní zadlužení, závislost na alkoholu či drogách, nedokončené vzdělání a tím i neúspěšnost na trhu práce. Podle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) mladí bezdomovci nadměrně užívají nelegální drogy jako je heroin a pervitin. Droga může být primární i sekundární příčinou vyhození na ulici a nejdostupnějším únikem před realitou. Bezdomovectví je pro mladé jakousi dovolenou od povinností, očekávané role, školy či rodinných problémů. Na ulici již mladí bezdomovci experimentují s mnoha dalšími drogami jako je toluen, lysohlávky, marihuana či subutex, neboť se chtějí omámit a je jim jedno čím. S drogovou závislostí je spojena i kriminalita, zejména majetkového charakteru. „*Skupina lidí na ulici mladému bezdomovci nahrazuje rodinu*“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 95). Když po čase mladému člověku dojde, že mu život na ulici nevyhovuje, má již vytvořených mnoho překážek, které mu brání k návratu do společnosti.

Pokud se během třiceti pěti let produktivního věku jedince objeví v jeho životě mnoho negativních událostí i osobnostních selhání, vše může vyústit v bezdomovectví. Podle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) ale nelze hovořit o lidech, kteří by již na počátku své profesní kariéry patřili na okraj společnosti, neboť jde o lidi ze širokého spektra a z různých společenských vrstev. V tomto věku je bezdomovectví velmi stigmatizující. Za tento stav může vinit buď sebe a nebo okolní společnost, velmi těžko se na něj adaptuje, neboť u něho došlo ke ztrátě rolí, fyzického zázemí a nějakého

společenského postavení. U třicetiletých až čtyřicetiletých bezdomovců můžeme očekávat lepší adaptaci a orientaci na novou situaci, ale doléhá na ně krize středního věku. Může u nich dojít ke stagnaci či naopak k tendenci pouštět se do riskantních podniků. Nejhuře jsou na tom, jak uvádějí Marek, Strnad, Hotovcová (2012) bezdomovci okolo padesáti let, kdy je možnost návratu do společnosti snad nejmenší, neboť jsou dlouhodobě nezaměstnaní a bez nároku na důchod a těžko se jim začíná znovu. Z této věkové skupiny vzešli v České republice první bezdomovci. Naproti tomu lidé před šedesátkou jsou motivováni tím, že se jim podaří dosáhnout důchodu.

Pokud najdeme na ulici starého člověka, poukazuje to jednak na chybu sociálního systému a dále na skutečnost, že takto žijící člověk se odmítá vzdát jistého druhu autonomie, jak uvádějí Marek, Strnad, Hotovcová (2012). Pokud dochází u seniora k závislosti na sociálním systému či na nějakých osobách, může na tuto změnu reagovat nepřátelsky vůči svému okolí nebo svádět vinu na sebe. Z jejich je nejčastější příčinou bezdomovectví nemoc. *„Nejnižší důchody lidí na ulici se pohybují kolem 3000 Kč měsíčně, průměrné důchody mezi 4000-6000 Kč, ale na ulici jsou i lidé s měsíčním důchodem 12 000 Kč. Důvody, proč si z důchodu nezaplatí ubytovnu, jsou různé“* (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 100). Bezdomovci mají pocit, že vyřízením důchodu by někoho obtěžovali nebo že je to složitá administrativní operace, která s sebou nese stres a ztrátu autonomie. Senioři na ulici vypadají starší než ve skutečnosti jsou, nejdelší doba zde strávená je dvacet let. Tito lidé se špatně vyrovnávají s jakoukoliv změnou, živí se sběrem, žebrotou, mají časový harmonogram. Pokud někteří senioři chtějí spolupracovat, dožívají v různých léčebnách či azylových domech.

2.9 Příčiny

Nastolení komunistického režimu po roce 1948 oficiálně zrušilo chudobu. Všichni měli právo, ale i povinnost pracovat a zdržovat se v místě trvalého bydliště. Pro občany bez rodinného zázemí fungovaly ubytovny či svobodárny, které zřizovaly podniky nebo národní výbory. I na těchto ubytovnách bylo možné mít trvalý pobyt. Údaje o každém zaměstnavateli měl každý občan pečlivě vedené ve svém občanském průkazu. Ten, kdo se práci vyhýbal, byl odsouzen za trestný čin příživnictví. Pro

handicapované sloužily ústavy. V komunistické republice bylo nepřipustné najít zmínku o člověku v tíživé sociální situaci. „*Existence chudoby v naší socialistické minulosti byla bagatelizována a oficiálně nebyla vůbec připuštěna, i když reálně v jisté míře nepochybně existovala. Byla různě obcházena, hovořilo se např. o obyvatelstvu s omezenými možnostmi spotřeby, chudoba se považovala za okrajový a dočasný problém, zaviněný spíše životním cyklem, špatným odhadem vlastních možností, přílišnými nároky na životní standard ze strany občanů apod*” (Krebs, 2007, s. 119).

Po listopadu 1989 byla zrušena povinnost pracovat, evidence zaměstnavatelů v občanském průkazu i povinnost zdržovat se v místě trvalého či přechodného pobytu. S důsledky procesu transformace nutně muselo dojít i k oficiálnímu přiznání chudoby. Snížení jistoty zaměstnání, růst životních nákladů, tržní ekonomika, příliv migrantů a další faktory působily na vývoj chudoby. Krebs (2007) uvádí, že je třeba chudobu neustále analyzovat, mapovat ji, posuzovat její rozměr i hloubku, možnosti i ochotu chudobu překonávat, minimalizovat a nalézat potřebná řešení nejen samotnou existencí dávkových systémů, ale i poskytováním a rozvojem navazujících sociálních služeb. Mezi těmi, kdo pobírají sociální dávky od státu, převažují nezaměstnaní, nekvalifikovaní, dále mladí lidé a osamělé matky s dětmi. Chudoba neznamena jen nízký standard a státní výdaje, ale i vznik negativních postojů lidí, ohrožení výchovné funkce rodiny a skepsi do budoucna.

Krebs (2007) spatřuje vznik chudoby ze tří hlavních skupin důvodů: z rozdílů ve vlastněném bohatství, dále z nízkých výdělků ze zaměstnání a rovněž i z nezaměstnanosti. Rozdíly ve vlastněném bohatství můžeme vysvětlit tak, že majetek bohatých vynáší další důchody oproti skutečnosti, že chudý, pokud nic nevlastní, nemůže mít z neexistence majetku žádné další příjmy. Jednou z příčin nízkých výdělků je nedostatečné vzdělání a kvalifikace. „*Z hlediska chudoby je důležité, aby diferenciaci ve výdělcích jednak netlumila výkonnost ekonomiky, a neomezovala tím de facto produkci zdrojů na řešení sociálněpolitických problémů včetně chudoby, a jednak, aby neplodila chudobu*” (Krebs, 2007, s. 110). Nízké výdělky mohou být způsobeny také nemocí, vázaností na péči o dítě, bydlení, ale i diskriminací. Krebs (2007) v této souvislosti rovněž uvádí, že nízké výdělky jsou příčinou chudoby jednak přímo, jednak následně - jako příčina nízkých starobních a jiných důchodů, odvozených z pracovních

příjmů. Dlouhodobá nezaměstnanost vždy může vést k chudobě, neboť dochází k poklesu příjmu.

Další příčinu chudoby můžeme najít v nevhodném rodinném prostředí, které negativně ovlivňuje hodnotový systém dětí. Chudoba se v takovém prostředí stává normou a očekávaným způsobem života, z něhož není úniku.

Podle Mareše (1999) jsou příčiny chudoby spatřovány v důsledku uspořádání ekonomického a sociálního systému společnosti, dále v důsledku lenosti, neprozíravosti a nestřídmosti jedinců a v důsledku situačních faktorů.

Před rokem 1989 se bezdomovectví nepřipouštělo a po revoluci došlo k obrovským strukturálním změnám, v důsledku kterých byly rušeny podniky, závody a družstva. Vlivem toho masivně ubylo podnikových ubytoven a nocleháren, mnoho lidí tak přišlo postupně o práci i o bydlení. Po rozsáhlé amnestii v roce 1990, která nebyla připravena na důsledky, se mnoho propuštěných občanů nemělo kam vrátit. Po uvolnění hranic nastal velký příliv migrantů do České republiky, zejména z Rumunska a Ukrajiny, kteří zde rovněž neměli zajištěné bydlení.

V České republice je bohužel bezdomovectví vnímáno stále jako selhání jednotlivce. Lidé zapomínají, že v dnešní době stačí několik málo špatných životních rozhodnutí a v podobné životní situaci se může ocitnout každý z nás.

Pavelková (2007) uvádí, že příčiny bezdomovectví můžeme rozdělit podle faktorů, které k němu vedou na objektivní a subjektivní. Objektivní faktory jsou ovlivněny sociální politikou státu a zákonodárstvím v sociální oblasti, subjektivní faktory jsou ovlivněny samotnými občany, rodinami, skupinami a komunitami, věkem bezdomovců, jejich vzděláním, temperamentem a schopnostmi.

V posledních letech se setkáváme s obrovským nárůstem bezdomovectví vlivem ekonomických faktorů a nezaměstnanosti. Působí zde ale celá řada dalších vlivů, které se vzájemně prolínají. Mezi ekonomické příčiny patří bezesporu v první řadě ztráta zaměstnání a na to navazující neschopnost hradit nájemné, splácet půjčky, dluhy.

Dalšími významnými faktory příčin bezdomovectví je růst míry sociálního stresu - rozpad rodiny, neuspořádané vztahy v rodinách, negativní zdravotní stav,

drogová, alkoholová závislost, domácí násilí, kriminalita, gamblerství. Sociální problémy, jakými jsou např. propuštění z výkonu trestu, odchod z dětského domova a propuštění z výchovného ústavu bez následného zajištění bydlení, se taktéž významnou mírou podílejí na nárůstu počtu občanů bez domova.

Hradečtí (1996) uvádějí, že alkoholismus a toxikomanie nejsou primárními a nejsilnějšími spouštěči bezdomovectví, ale mohou jimi být osamělost a izolace. Příčiny bezdomovectví u mužů a žen se liší. U mužů jde zejména o materiální a osobní faktory, v menší míře pak o faktory vztahové a institucionální, charakter bezdomovectví je však u nich více veřejný. U žen jsou příčinami bezdomovectví především vztahové faktory, problémy v partnerství a domácí násilí. Děti a mladiství se stávají bezdomovci vlivem institucionálních faktorů, jako je pobyt v kojeneckém ústavu, následně v dětském domově či ve výchovném ústavu a rovněž vlivem nezdravé rodiny, alkoholismu, drogové závislosti, hazardních her a různých poruch zdraví. „*Co však v anamnézách je zvláště jako společné, je vleklá chronicita chudoby a z ní plynoucí amorální jevy jako např. defektivita, afektivní labilita, mentální retardace, sociální nezralost a emoční nevyrovnanost*“ (Hradečtí, 1996, s. 56).

Mezi bezdomovci najdeme poměrně vysoké procento lidí s mentální retardací, poruchou osobnosti či s duševním onemocněním, kteří se po propuštění z psychiatrického ústavního léčení nebyli schopni začlenit do normálního života. Nemohou splnit podmínky společenské adaptace, není pro ně prioritou placení nájemného, pořádek na chodbě a upravený vzhled. Velmi často také mají vypěstovanou závislost na alkoholu či lécích.

Řady bezdomovců rozšiřují rovněž lidé propuštění z výkonu trestu, neboť v mnoha případech přišli o domov. Končí tak často s nově nabytou svobodou bez peněz a bez práce někde na nádraží nebo v parku, jak uvádějí Hradečtí (1996).

Znevýhodnění, které nakonec vede až k bezdomovectví, se může projevit již v dětství, jindy vyjde navenek až v životní situaci, kterou člověk nezvládne. Takovou situaci může být i zprvu pozitivní sociální událost jako např. narození dítěte či sňatek. Mnohem častěji se však jedná o negativní událost jako je ztráta zaměstnání, úmrtí člena rodiny, dluhová past a následná lavina exekucí, alkoholová, drogová závislost či

gamblerství, rozpad rodiny či výkon trestu. Pokud by tito lidé v tu dobu získali či měli potřebnou životní oporu a pomoc, dalo by se u nich bezdomovectví předejít.

„Znalost příčin bezdomovectví je základním předpokladem všech snah o řešení tohoto problému, protože samotné odstraňování následků bezdomovectví je značně neefektivní“ (Průdková, 2008, s. 15). Někdy je problém najít rozdíl mezi příčinou a následkem bezdomovectví.

2.10 Specifika bezdomovectví u žen

Mezi muži a ženami v situaci bezdomovce existují velké rozdíly. Bezdomovecká situace se vztahuje převážně na muže, ale od počátku devadesátých let se počet žen na ulici zvýšil a tento trend může pokračovat. Ženy - bezdomovkyně jsou vydány napospas mnohem většímu nebezpečí než muži. V této situaci se objevuje stále více mladých dívek, které opouštějí dětské domovy a výchovné ústavy. Pokud muži na ulici ženu mezi sebe přijmou, většinou ji také ochraňují a mohou za to vyžadovat sexuální služby, jak uvádějí Marek, Strnad, Hotovcová (2012). Záhy si u nich ulice vybere krutou daň. Tyto dívky a ženy přežívají v každodenní nejistotě, střídají náhodné partnery, party a bezdomovecké skupiny. Pocházejí v naprosté většině z té nejvíce znevýhodněné vrstvy, mají pouze základní vzdělání a často mají podlomené psychické i fyzické zdraví. Dříve nebo později otěhotní, ale nedokážou i přes tuto skutečnost změnit svoje chování a životní styl, takováto žena i její plod jsou ohroženy. *„Dá se předpokládat, že bezdomovkyně jsou většinou bezdomovkyně skryté, protože na veřejných místech je vidáme velmi zřídka. Jistě to souvisí i s tím, že bezdomovkyně odsuzuje společnost mnohem více než bezdomovce“* (Průdková, 2008, s. 24). Pokud mají ženy bez domova u sebe své děti a nechtějí o ně přijít, vyhýbají se zjevnému bezdomovectví co nejdéle. Ženy ukrývají svoji stigmatizaci i za cenu nesmírného utrpení. Raději přesvědčivě tvrdí, že mají bydlení, i když to není pravda. Není známo kolik prostitutek žije na ulici. U takto žijících žen ale můžeme sledovat lepší sebekázeň a aktivitu ve vyhledávání sociálních služeb a adaptabilitu, zároveň však bývají plaché, bázlivé a nesmělé. Co bývá oběma pohlavím na ulici společné, je ztráta naděje na změnu, uzavřenost do sebe, postupné zhrubnutí a závislost. Ženy i muži následkem požívání alkoholu a drog

prožívají pocit hostility a nevyhnutelně tak přicházejí do stavu naprosté tělesné i psychické zchátralosti a vyčerpání.

2.11 Zdraví

Tělesné i mentální zdraví bezdomovců je ubohé, oslabené a chatrné, uvádějí Hradečtí (1996). Velké množství lidí bez domova trpělo nějakými psychickými potížemi ještě předtím, než o něj přišlo. „*Ze souhrnné studie lze vyčíst, že 40-90% mladých bezdomovců užívá drogy, 15-80% bezdomovců vykazuje známky deprese a 20-80% bezdomovců vykazuje poruchy osobnosti*“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 41). Neléčené psychické poruchy mohou stát za tím, že se lidé ocitnou na ulici, neboť mohou vést k poruchám sociálního fungování. V situaci bezdomovce se jejich stav ve většině případů ještě zhorší. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že nejčastějšími duševními poruchami bezdomovců jsou alkoholové a drogové závislosti, psychotická onemocnění, depresivní a úzkostné poruchy, posttraumatické stresové poruchy, pokusy o sebevraždu, poruchy chování, poruchy osobnosti a rovněž o kombinace duševních poruch. Pokud jsou bezdomovci postižení mentální retardací, snaží se o přizpůsobení, naopak bezdomovci nadprůměrně inteligentní mají sklon k manipulativnímu jednání. Velká část bezdomovecké populace má problém v oblasti emoční inteligence. Obtížně kontrolují své chování při vypjatých situacích, přecházejí snadno do útoku či odporu. Někteří lidé bez domova jsou naopak velmi důvěřiví a dají se snadno zmanipulovat a zneužít, neovládají umění asertivity.

K lékaři bezdomovci ve většině případů nechodí vůbec. Často se stává, že jméno svého praktického lékaře už dávno zapomněli, neví ani u které zdravotní pojišťovny jsou pojištěni a zdravotní pojištění ve většině případů neplatí, neboť nemají z čeho. Pokud se pro svůj kritický zdravotní stav dostanou do zdravotnického zařízení, dle Listiny základních práv a svobod jsou sice ošetřeni a zaléčeni, ale v co nejkratší možné době putují zpět na ulici, bez možnosti doléčení. Podle Hradeckých (1996) zdravotní stav lidí bez domova bývá ještě ztížen formou závislosti na alkoholu a toxických látkách. „*Pití ničí sice život, usnadňuje však přežít právě tento den*“ (Hradečtí, 1996, s. 64). Běžně se u bezdomovců vyskytují vážná infekční onemocnění, kožní nemoci, nemoci dýchacího ústrojí, chronické záněty močového ústrojí z permanentního

prochladnutí, záněty ledvin a následná inkontinence. Autorka se domnívá, že by bylo velmi vhodné začít zřizovat ve zdravotnických zařízeních zvláštní oddělení, která by sloužila k doléčení a sledování pacientů bez domova. Marek, Strnad, Hotovcová (2012) uvádějí, že zatímco jedna skupina bezdomovců hospitalizaci odmítá, druhá ji vnímá jako cestu k teplému lůžku a jídlu a snaží se dobu léčení prodlužovat. Ti, kdo se hospitalizaci brání a z nemocnice utíkají zpět na ulici, jsou ve většině případů závislí na alkoholu či drogách.

Mnohdy mají problém s přijutím do sanitky či do zdravotnického zařízení zanedbaného bezdomovce sami zdravotníci a lékaři, neboť nemá kartičku zdravotní pojišťovny, neplatí zdravotní pojištění, nemá v místě události trvalý pobyt a nebo ho podezírají, že chce jen postel a stravu. Pokud se jedná o občana České republiky, je pojištěn ze zákona, i když pojištění dlouhodobě nehradí, jiná situace nastává u občanů jiného státu. Ti, pokud u nás pracují nelegálně a nebo nemají vyřízený azyl, skutečně nejsou pojištěni. *„Obecně je v České republice právo na ochranu zdraví zaručeno Listinou základních práv a svobod, která byla uvedena do čs. právního řádu Ústavním zákonem č. 23/1991 Sb. a do právního řádu České republiky usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.“* (Šupková, 2007, s. 10). Způsob života na ulici způsobuje těžkou udržitelnost zdravé životosprávy, neboť bezdomovci své biologické potřeby uspokojují nepravidelně, příležitostně a náhradním způsobem. Jen domov nám umožňuje plně uspokojit základní životní potřeby jako je spánek, plnohodnotná strava, teplo a bezpečí.

3. BOJ SE SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM

3.1 Postoj společnosti

Postoj společnosti k sociálně vyloučeným a bezdomovcům je ambivalentní. „Často převažuje negativní postoj spojený s odmítáním“ (Vágnerová, 2008, s. 755). Bezdomovci jsou veřejností považováni za rostoucí sociální problém, se kterým by se mělo něco udělat.

Rok 2010 byl Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Proběhl v duchu snahy o změnu náhledu na danou problematiku, o změnu stereotypů, o zohlednění různých aspektů chudoby. Bylo stanoveno pět priorit Národního programu Evropského roku jako konkrétních návodů na řešení problémů. První prioritou bylo řešení předluženosti, druhá se pak týkala přístupu na trh práce osobám tomuto trhu vzdáleným (s nízkou kvalifikací, diskriminovanými, neschopnými orientace, sociálně znevýhodněným, apod.). Třetí priorita se zabývala aktivizací územní veřejné správy při tvorbě a hodnocení regionálních a místních akčních plánů v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jako čtvrtá priorita byla stanoveno zvýšení úrovně vzdělanosti. Poslední, pátá priorita se týkala přímo bezdomovectví, jeho řešení a podpory přiměřeného bydlení .

V posledních letech se podle Krebse (2007) Evropa zabývá posunem pojmu chudoba k pojmu sociální vyloučení, neboť problémem se stalo odpoutání jedince nebo celých skupin obyvatel od společnosti, které lze nazvat vylučováním. Proto se sociální politika v současnosti intenzivně zabývá sociálním začleňováním. Společnost se rozděluje na ty, kteří se pohybují uvnitř a na ty, kteří jsou z ní vyčleněni, tzn. sociálně vyloučení. V definici Rady Evropy pro chudobu a sociální vyloučení najdeme jak obsah vyloučení ze života ekonomického, tak i ze života společenského v důsledku nedostatečného a nemožného přístupu k existujícím zdrojům jako je zejména trh práce, zdravotní péče, vzdělávání, sociální ochrana a bydlení (Krebs, 2007). Lidé v této situaci nemají přístup často ani k základním lidským právům. V Evropě byl v roce 2000 zahájen proces sociálního začleňování, Evropskou unií byly přijaty na tomto poli společné cíle. První Národní plány byly vypracovány pro roky 2001 a 2002. „Evropský proces sociálního začleňování se od roku 2006 stal součástí Evropského procesu

koordinace politik v oblasti sociální ochrany a sociálního začleňování, který se vztahuje na oblast sociálního začleňování, důchodů a zdravotní a dlouhodobé péče" (Krebs, 2007, s. 133).

V celé společnosti cítíme nesnáze při rozeznávání chudoby a hrozby její hloubky a šíře, potýkáme se s problémem sociální segregace a sociálního vyloučení. Hradečtí (1996) uvádějí, že více než miliarda obyvatel světa žije v neuspokojivých podmínkách. Prohlubující se rozdíly mezi bohatými a chudými, nejistota na trhu práce a základních životních potřeb vede k ohrožení soudržnosti mezi lidmi, k endemickému jevu, který způsobuje strukturální změny v lidské společnosti. Podle Hradeckých (1996) je třeba sociální vyloučení a bezdomovectví dobře poznat a orientovat se v něm, teprve poté je možné začít s jejich řešením. Může pak být posuzováno, ale raději ve svých příčinách než v důsledcích a raději v prevenci před ním než v jeho represí. Pak je možné doufat a věřit v to, že společnost k němu postupně změní svůj zatím veskrze negativní postoj.

Evropská komise nedávno navrhla zřízení fondu, který by měl poskytovat pomoc nejchudším lidem v Evropské unii. Tento fond má prostřednictvím partnerských organizací podporovat sociální systémy členských států a poskytovat nejchudším osobám přímou pomoc ve formě potravin. Bezdomovcům a dětem v hmotné nouzi by pak měl poskytovat oděvy a další základní potřeby. Tento Fond evropské pomoci by nahradil program Evropské unie pro rozdělování potravin pro nejchudší osoby.

Strategie Evropa 2020 zavazuje Evropskou unii, aby snížila počet chudých alespoň o 20 milionů. V současné době je přibližně 40 milionů osob v Evropské unii postiženo hmotnou nouzí. Tito lidé si nemohou dovolit koupit dostatečné množství kvalitní potravy. Bezdomovectví je zvláště závažnou formou projevu hmotné nouze a jeho rozsah je nevyčíslitelný. Mezi osobami bez domova přibývá počet rodin s dětmi, mladých lidí a migrantů. Důležitou roli zde hraje Evropský sociální fond, který je hlavním nástrojem na podporu zaměstnatelnosti, pro boj s chudobou a podporuje sociální začleňování.

3.2 Prevence

„Mně je z toho hrozně, mně se to přičítá, ten pohled na ně je hnusný. Možná si za to můžou sami, protože tady musí být něco, proč jsou na ulici, někde museli bydlet a pracovat, něco se jim stalo“ (Vágnerová, 2008, s. 755). Zdravé fungování primární rodiny je základním preventivním opatřením proti pozdějšímu uvíznutí v bezdomovecké pasti. V nějakém ohledu oslabeným rodinám je možno pomoci kvalitní sociální prací, osvětou a vzděláváním. „Nejdůležitější ze všeho je rehabilitace tradiční trvalé rodiny, rodiny na celý život“ (Hradečtí, 1996, s. 68). Tradiční rodina, která dokáže vytvořit dětem opravdový domov plný lásky, je zárukou zdravé budoucí generace. Průdková (2008) rovněž uvádí, že mezi nejčastější příčiny bezdomovectví patří ztráta zaměstnání a rozpad rodiny a proto primární prevence sociálního vyloučení začíná ve funkční rodině.

Mnohem větší pozornost by se měla věnovat dostupnosti sociálního bydlení a bezúročným sociálním půjčkám na bydlení a nájemné. Osoby, které se vracejí z výkonu trestu odnětí svobody a opouštějí psychiatrické léčebny a komunity, se často nemají kam vrátit.

„Zajímavý je návrh zařadit do strategie prevence vzniku bezdomovectví podporu lidem, kteří se ocitli v ohrožení ztráty domova kvůli zhrouceným partnerským vztahům, mediační služby mladým lidem, kteří se ocitli v partnerské krizi nebo v neshodě s rodiči a zařazení výkladů o bezdomovectví a útěcích z domova do školní výuky“ (Průdková, 2008, s. 64).

Důležitá je také prevence tohoto jevu u dětí a mladistvých. Nabídnout jim smysluplné a zajímavé trávení volného času, podporovat je zejména ve vzdělání, zdravém životním stylu, sportu, koníčcích a tím u nich eliminovat vliv patologických jevů na minimum.

Preventivním opatřením proti sociálnímu vyloučení a bezdomovectví je vytváření a podpora navazujícího bydlení pro děti a mladé lidi opouštějící dětské domovy a výchovné ústavy v podobě domů na půl cesty, aby se posléze dokázali orientovat jak ve svém životě, tak i na trhu práce. Mladí lidé dnes obecně nemají vypěstovanou odpovědnost sami za sebe a za svůj život, bývají dlouho ekonomicky

závislí na rodičích. Podle Hradeckých (1996) je pro zdravý vývoj každé rodiny nezbytností dostupné bydlení v odpovídajícím bytě. Společnost musí počítat i s lidmi slabými, kteří se o sebe nedovedou postarat, ale také potřebují spát v důstojných podmínkách.

Další formou prevence je zaměření na nalezení a udržení zaměstnání, neboť nezaměstnanost je příčinou i následkem bezdomovectví. Důležité je podporovat vytváření nových pracovních míst zejména v oblastech s vyšším procentem nezaměstnanosti a boj proti nelegální práci a zneužívání lidí v krizi.

Jako další preventivní opatření lze spatřit v nabídce širokého spektra sociálních služeb pro zdravotně postižené občany.

Velmi významnou formou prevence je podpora všech věkových skupin občanů ve finanční gramotnosti, jako prostředku proti uvíznutí v dluhové pasti.

Důležitým preventivním opatřením je kvalitní sociální práce. Průdková (2008) uvádí, že s člověkem ohroženým sociálním vyloučením a bezdomovectvím je třeba individuálně a intenzivně pracovat, poskytnout mu informace o jeho zákonných nárocích a právech, poskytnout mu psychickou podporu v jeho nelehké životní situaci, motivovat ho a dát mu tak naději, že vše dobře dopadne. Je tedy velmi důležité, aby se ohroženým lidem dostalo kvalitního základního i odborného sociálního poradenství podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Pokud bude člověk znát svá práva a nároky, bude také plnit svoje povinnosti. Potom je zde následně velká šance, že ve svém životě dobře obstojí. *„Cílem sociálního poradenství je dovést klienty k soběstačnosti: pomoci člověku tak, aby si dokázal pomoci sám“* (Matoušek, 2005, s. 320).

Prevenčí sociálního vyloučení a bezdomovectví je zajisté i zajištění dostupnosti zdravotní péče.

Prevence je nejméně nákladným prostředkem řešení sociálních událostí v lidském životě. Ne vždy se však podaří předejít pádu na dno. Pomoci je třeba vždy a posila naděje má pro tyto lidi zásadní význam.

3.3 Legislativa

Bezdomovectví samo o sobě v České republice není ošetřeno zvláštním zákonem. Dříve šlo o společensky nepřizpůsobivé občany, dnes se tyto lidé označují buď jako osoby bez přístřeší a nebo jako osoby v nepříznivé situaci spojené se ztrátou bydlení. Základní práva každého občana jsou obsažena v Ústavě a v Listině základních práv a svobod.

Zákony, které se bezdomovectví dotýkají, jsou zejména:

- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a Mediační službě, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 183/2006 Sb., stavební zákon, ve znění pozdějších předpisů

3.4 Formy pomoci

Zatímco v prvních letech po sametové revoluci byla pomoc sociálně vyloučeným a bezdomovcům aktivitou pouze několika nadšených a zapálených jedinců, v posledních letech je tento systém v České republice dobře zabezpečen.

Každý člověk má své fyziologické potřeby. Sociálně vyloučení lidé i lidé bez domova jsou ve většině případů nemocní, deprivovaní, otupělí, rezignovaní, unavení a

osamělí. Co může být horšího, než zažívat každý den stejné trápení, v zimě se nemít kde ohřát, nemít kam složit hlavu.

Cílem základní sociální pomoci je zejména zajištění noclehu, základní hygieny, ohřátí, teplého jídla, vyprání prádla a získání čistého oblečení. K tomu slouží sociální služby nejprve ve formě bezplatného sociálního poradenství a poté navazující sociální služby sociální prevence, kterými jsou zejména azylové domy, nízkoprahová denní centra, ubytovny a noclehárny pro bezdomovce, terénní programy, domy na půl cesty, služby sociální rehabilitace a sociálně-aktivizační služby. Zasiťování těmito službami se v jednotlivých regionech naší republiky poněkud liší, někde citelně schází, jinde jich je dostatek.

Někteří jedinci však nejsou schopni splnit podmínky těchto zařízení. Zůstávají pro ně nedostupná pro jejich závislost na alkoholu a drogách. Jiní o ně nemají z různých důvodů zájem. Přesto by pro ně měla společnost zachovat nabídnutí pomocné ruky (Hradečtí, 1996).

Ne každý člověk, žijící na ulici, dokáže vyvinout aktivitu a spolupracovat. Čím déle tímto způsobem života žije, tím menší je naděje na jeho resocializaci. Bylo by ideální soustředit komplexní pomoc bezdomovcům do jednoho místa.

Noclehárny slouží jako ambulantní služby zejména v zimních měsících jako nabídka bezprostřední ochrany před umrznutím. Lidé v nich mají možnost strávit noc v teple, na čistém lůžku, zahřát se teplým nápojem a provést zde osobní hygienu. V některých noclehárnách funguje také sociální šatník a základní potravinový servis v podobě instantní polévky. Noclehárny jsou vlastně nízkoprahovými centry, sloužícími k prvnímu kontaktu v krizových situacích. Cena za přenocování je symbolická - do 40,- Kč za noc. Platí zde pevný řád příchodů a odchodů, samozřejmým je zákaz konzumace alkoholu a drog.

Azylové domy jsou zařízení, poskytující levné pobytové sociální služby na přechodnou dobu, většinou na dobu až jednoho roku, s možností prodloužení smlouvy o ubytování. Jsou určena pro osoby v nepříznivé sociální situaci, spojené se ztrátou bydlení. Poskytují se v nich komplexní služby, s konečným cílem zpětného získání nezávislosti jejich uživatelů. Aby tedy klient mohl být ubytován v azylovém domě, musí projevovat aktivitu, schopnost a ochotu při řešení svých problémů. Pracovníci

azylových domů pomáhají pomocí vypracovaného individuálního plánu klientům uplatňovat jejich práva a vyřizovat osobní záležitosti, doprovázejí je na úřady, k potenciálním zaměstnavatelům a pořádají pro ně tematické přednášky i různé resocializační aktivity. Ubytovací podmínky jsou zde většinou v podobě pokoje se společnou kuchyňkou pro několik klientů, poplatky za ubytování zůstávají víceméně symbolické - okolo 70 Kč za noc. V azylových domech platí pevný ubytovací řád. Specifické svým vnitřním uspořádáním jsou azylové domy pro matky s dětmi.

Ubytovny jsou ve výčtu ubytovacích zařízení na nejvyšší příčce. Jsou určeny pro osoby, které neztratily pracovní návyky, resocializované, schopné dodržovat řád a plnit si samostatně své povinnosti. Předpokládá se, že zde ubytovaní klienti pracují, či si práci intenzivně hledají za spolupráce s úřadem práce i svým vlastním přičiněním. Cena za noc se většinou pohybuje od 150 Kč výše.

Na stejném principu jako ubytovny fungují i domy na půl cesty, které jsou určeny především pro cílovou skupinu mladých lidí do 26 let, opouštějící dětské domovy, výchovné ústavy, vracející se z výkonu trestu, komunity, léčebny návykových závislostí, apod. Funguje zde sociální poradenství a navazující sociální služby, klienti se navíc učí samostatně hospodařit s penězi, vést domácnost a obstat tak v běžném životě.

Nízkoprahové denní centrum je zařízení pro osoby v krizi, které je určeno pro denní odpočinek v čistém a suchém prostředí. Je zde místo pro osobní hygienu, praní prádla a poskytnutí či přípravu jednoduché stravy. Většinou disponuje velkou společenskou místností se stoly a židlemi, sociálním šatníkem, sprchou, toaletou a kuchyňkou se základním vybavením. V zařízení je platný vnitřní řád. V denním centru pracují odborníci, kteří mají zkušenosti s cílovou skupinou a vykonávají zde další, navazující služby jako je doprovod na úřady a instituce, pomoc při obstarávání oprávněných nároků, sociální poradenství apod. S každým klientem je proveden vstupní pohovor.

„Chráněné byty pro bezdomovce jako poslední stupeň integrace v České republice prakticky neexistují. Pro klienty jsou prakticky nedostupné“ (Průdková, 2008, s. 47).

Podle Hradeckých (1996) je základní pomoc v prvního kontaktu jen začátkem, neboť důležitá je návaznost dalších, paralelních služeb. *„Některé skupiny sociálně*

postižených potřebují zvláštní pozornost: ženy, matky s dětmi, osamělé těhotné ženy, lidé velmi mladí, zvláště odchovanci dětských domovů. Staří lidé potřebují společnost sobě rovných, již v pokoji a odpočinku" (Hradečtí, 1996, s. 70). Cílem resocializace sociálně vyloučených osob je nalezení smyslu života, obnovení rodinných vztahů nebo nalezení nových přátel, získání přiměřeného bydlení a zdroje příjmů k jeho udržení. Přes veškeré vynaložené úsilí a pomoc mezi námi vždy byli, jsou a budou lidé oslabení, závislí a nemocní, u kterých resocializace není možná. I tito lidé mají právo na život v důstojných podmínkách.

3.5 Pomoc od státu

System sociální pomoci v České republice by měl pomáhat těm, kteří takovou pomoc potřebují, neboť si z různých důvodů nemohou pomoci sami. Lidé bez domova patří na první pohled mezi kandidáty této pomoci, avšak svým specifickým stylem života nedokážou dlouhodobě plnit podmínky vzniku nároků na peněžité dávky od státu.

Aby občan splnil podmínky nároku na příspěvek na živobytí do výše životního minima ze systému nepojistných dávek pomoci v hmotné nouzi, je povinen být v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání, přičemž samozřejmostí pro evidenci je platný občanský průkaz a zápočtový list. Občan musí pravidelně s úřadem práce spolupracovat, např. v přesně určený termín a hodinu se dostavit k osobnímu jednání. Takovýto výkon bývá pro bezdomovce nadlidský a pokud na životní minimum ve výši 3 410 Kč měsíčně dosáhnou, nebývá to nadlouho. Pokud je úřadem práce příjemce dávky vyhodnocen jako člověk, který se nesnaží vlastním přičiněním aktivně hledat zaměstnání, částka živobytí spadne na částku existenčního minima ve výši 2 200 Kč měsíčně. Je-li občan příjemcem dávek pomoci v hmotné nouzi, je osvobozen od placení regulačních poplatků ve zdravotnických zařízeních a lékárnách.

Ve výjimečných případech je úřadem práce dle správního uvážení poskytována lidem bez domova mimořádná okamžitá pomoc z důvodu ohrožení osoby sociálním vyloučením jako první pomoc ve svízelné životní situaci. Její výše je v řádu stokorun, maximální výše v odůvodněných případech činí částku 1000 Kč (Zákon č. 111/2006

Sb., o pomoci v hmotné nouzi a Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, oba ve znění pozdějších předpisů).

Mezi teorií a praxí může tedy pro bezdomovce nastat řada nepřekonatelných překážek. Jednak se musí v první řadě o dávkách od někoho dozvědět a dále bývá odkázán na pomoc při vyplňování řady formulářů, posléze na doprovod a tedy i ochotu sociálního pracovníka či úředníka v celém dlouhodobém procesu. Kdyby tito lidé byli schopni veškerou administrativu vyřídit a splnit podmínky zákona, pravděpodobně by neskončili na ulici.

Česká republika nemá žádný komplexní plán ani instituci, která by se bezdomovectvím zabývala. Ministerstvo práce a sociálních věcí přispívá svými dotacemi na provoz azylových domů a ubytoven pro bezdomovce, ale jejich výše nestačí pokrýt náklady těchto zařízení. Azylové domy a střediska obdobného charakteru většinou provozují charitativní organizace a ani města se problémem bezdomovectví příliš nezabývají, včetně hlavního města Prahy.

3.6 Organizace

Většina organizací, které se pracují a vyvíjejí aktivitu pro občany sociálně vyloučené a lidi bez domova, funguje v duchu křesťanských tradic a principů.

Průdková (2008) uvádí, že většinu sociálních zařízení pro bezdomovce zřizují nestátní neziskové organizace, kraje a města. Městská sociální zařízení často přijímají pouze občany, kteří zde mají trvalý pobyt.

První sociální zařízení začala vznikat po roce 1989, v souvislosti s amnestií prezidenta Havla, kdy vyšlo z vězení 15 tisíc osob, z nichž stovky zůstaly bez přístřeší.

V dnešní době řadíme mezi nejpálčivější problémy v této oblasti zejména financování sociálních služeb a rovněž nedostačující kapacitu sociálních zařízení pro tuto cílovou skupinu.

Naděje je občanské sdružení, které vzniklo spontánně již v 1990, kdy se v České republice objevili rumunští uprchlíci. Prvotním záměrem tohoto občanského sdružení byla integrace uprchlíků do společnosti. Nyní je jejím integračním programem zejména

pomoc lidem bez domova, uplatňovaná pomocí víceúrovňové struktury, neboť záhy začali mezi klienty převažovat českoslovenští občané, kteří z různých důvodů přišli o domov nebo byli propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody. Program je určen pro ty, kteří pomoc potřebují a jsou jí ochotni přijmout, ale jsou také schopni a ochotni se podílet integračnímu programu od nultého do třetího stupně. Nultý stupeň programu představuje krizové centrum s psychoterapií a možností uspokojení základních životních potřeb a je bezplatný. Další stupně jsou založeny na azylovém typu bydlení a navazující nabídkou sociálních služeb různého charakteru. Naděje dnes nepůsobí pouze v Praze, ale má pobočky v celé republice.

Na podobné bázi jako Naděje funguje i Armáda spásy. Založil ji v roce 1865 kazatel Wiliam Booth, který byl patronem chudých a věřil v jejich proměnu jejich životů pomocí víry. U nás působí Armáda spásy od roku 1919, k jejímu obnovení po éře komunismu došlo po listopadové revoluci za podpory Václava Havla. „*Pro bezdomovce provozuje Armáda spásy noclehárny a azylové domy pro muže, ženy a matky s dětmi, kapacita ubytovacích zařízení je cca 770 lůžek*“ (Průdková, 2008, s. 57).

Sdružení Česká katolická charita je největší nestátní organizací a poskytovatelem zdravotnických a sociálních služeb na našem území. Jejím hlavním posláním je humanitární pomoc a dobročinné programy nejen pro sociálně potřebné občany v České republice, ale rovněž v zahraničí. V rámci svého působení provozuje nízkoprahová centra, streetwork, azylové domy, denní a kontaktní centra pro bezdomovce, noclehárny, dále chráněná bydlení a domy na půl cesty.

Nový prostor je občanské sdružení, jež vzniklo v roce 1999 v Praze. Pomoc bezdomovcům poskytuje pomocí sociálních terapií, destigmatizace, změny vnímání problematiky bezdomovectví, rozvoje sociálního podnikání a medializace sociální problematiky. Nejznámější aktivitou mezi veřejností se stal prodej časopisu Nový prostor.

Další známé organizace pracující pro bezdomovce jsou např. občanské sdružení Emauzy České republiky, Adra, Člověk v tísni, Exodus, Domov Matky Terezy a Diakonie ČCE. Organizace se těší dobré pověsti a snaží se o individuální přístup ke každému klientovi. Jejich financování je vícesložkové - jednak ze státního rozpočtu ve

formě grantů a na základě žádostí, dále z vlastní činnosti a fungují rovněž pomocí solidarity - z příspěvků a darů.

4. PŘÍPADOVÉ STUDIE

4.1 Charakteristika případové studie

Zatímco cílem bakalářské práce v její teoretické části bylo podchycení nejširších souvislostí sociálního vyloučení, praktická či aplikační část navazuje kazuistikami uživatelů Noclehárny a klienty bez domova z dřívějšího oddělení pomoci v hmotné nouzi na Městském úřadě v Benešově a přibližuje rovněž sociální služby pro tuto cílovou skupinu, které byly v posledním roce zřízeny ve městě Benešov u Prahy.

Jako metodu kvalitativního výzkumu autorka zvolila případové studie, neboť se vzhledem k volbě tématu bakalářské práce jeví jako nejvhodnější pro svou jedinečnost, specifickou a maximální snahu o zachování kontextu souvislostí. Autorka se bude zabývat mnohapřípadovou studií, přičemž výběr případů opět logicky vycházel z výběru tématu bakalářské práce.

Neboť autorka pracuje mnoho let v sociální sféře, východiskem pro výběr jednotlivých případů se jí tak logicky staly kauzy evidované na Městském úřadě v Benešově u Prahy, Odboru sociálních věcí a zdravotnictví, oddělení pomoci v hmotné nouzi (ještě před přenesením této agendy nepojistných dávek na úřady práce) a nově pak kauzy uživatelů sociální služby Noclehárna ve stejném městě. Město Benešov u Prahy leží ve Středočeském kraji - největším územně správním celku České republiky. Blízkost hlavního města Prahy je na jednu stranu výhodou, na druhou stranu zde hraje roli nevyváženost vztahu Prahy a středních Čech. Samotné město Benešov u Prahy má okolo 16 tisíc obyvatel, jako obec s rozšířenou působností zahrnuje 51 obcí a žije zde okolo 55 tisíc obyvatel.

Autorka při volbě tématu bakalářské práce a následně i při práci s jednotlivými kazuistikami měla na zřeteli etické zásady, neboť sama pracuje jako sociální pracovníce a je povinna dodržovat etický kodex sociálních pracovníků České republiky. Chránila klienty před zneužitím údajů a v jednotlivých kazuistikách uváděla pouze jejich křestní jména, která jsou změněna a neuváděla žádné jejich osobní údaje.

Pro sběr dat použila metodu analýzy osobních dokumentů. Dokumenty představují téměř všechny záznamy - odborně psané dokumenty, ale i jakékoliv stopy lidského chování. Autorka pro svou práci použila dokumenty Městského úřadu v Benešově u Prahy, Odboru sociálních věcí a zdravotnictví, oddělení pomoci v hmotné nouzi, metodiky MPSV, právní předpisy, kodex sociálních pracovníků a náplň práce sociální pracovníce na úseku dávek pomoci v hmotné nouzi.

Studium a práce s dokumenty probíhaly přímo na obou pracovištích v časovém horizontu přibližně dvou let, přičemž každá ze zpracovaných případových studií je specifická a jedinečná a zachovává vypovídací hodnotu.

4.2 Kazuistiky

Žijící legenda

První kazuistika představuje pana Františka. Jde o člověka s mnohaletou těžkou kombinovanou drogovou a alkoholovou závislostí, okolím vnímaného jako ještě zázrakem žijící legendu místní drogové scény. František se narodil v roce 1962. Jeho matka se narodila v roce 1940, vystudovala střední ekonomickou školu, v současné době je ve starobním důchodu a žije sama. František se s matkou občas stýká, ale jak sám říká, nechce od ní slyšet výčitky a tak u ní dlouho nevydrží. Většinou se spolu pohádají ohledně jeho způsobu života. František naopak neschvaluje způsob života jeho starší sestry, která je spolu se svým manželem členem společenství Svědků Jehovových. Otec Františka se narodil v roce 1936, jeho vzdělání nebylo zjištěno, zemřel ve věku 48 let. Františkova sestra se narodila v roce 1961, vystudovala gymnázium, je vdaná, má dvě děti a s Františkem se vídá zpravidla jen pokud se sejdou náhodně u matky. Františkovi rodiče se hodně hádali kvůli abusu alkoholu otce, ze kterého vyplývaly další problémy.

V mladším školním věku zůstával František stále častěji u svých prarodičů z otcovy strany. Matka těžce nesla vypjatou situaci v rodině, rodiče se nakonec rozvedli a matka si poměrně brzy našla nového partnera. Nový partner byl také alkoholik, navíc se k matce choval velmi hrubě a s dětmi si nerozuměl. František byl nejspokojenější u prarodičů. Život na vesnici má svá tajemství a František ve svých dvanácti letech

objevil dědovu tajnou skryš. Láhev rumu si děda schovával před babičkou a František začal tajně alkohol ochutnávat.

Ve třinácti letech již dle svých slov začal experimentovat s těkavými látkami, jako je toluen a Čikuli. Ve čtrnácti letech, po nástupu na střední odborné učiliště do Prahy, se Františkovo povědomí o drogách rychle obohatilo. Stal se z něho nejprve experimentátor a později uživatel zejména opiátů. Nepohrdl však ani v sedmdesátých letech volně prodejnou Algenou a později Alnagonem, v této době byl dostupný i Fenmetrazin a Dexmenmetrazin - toxikomany ceněná farmaka. V šestnácti letech se tedy již velice dobře vyznal v účincích jednotlivých drog a s většinou z nich měl nějakou zkušenost.

V sedmnácti letech se František dostal poprvé do střetu se zákonem. Při potyčce s matčíným druhem jej v afektu bodl nožem. Matčín druh tento útok nepřežil. Soudkyně Františka za tento delikt odsoudila jako mladistvého na osm let nepodmíněně. K tomuto svému prvnímu vážnému provinění František dodal, že svého jednání přes vysoký trest nikdy nelitoval, neboť tenkrát bránil matku. Zedníkem se tedy nedoučil a místo toho nastartoval kriminální kariéru, téměř vždy spojenou s drogami a majetkovou trestnou činností. Trest odnětí svobody si několikrát odpykal i za ublížení na zdraví. Součástí trestu se pravidelně stávalo ochranné léčení v psychiatrické léčebně, odkud František utíkal. V období mezi nástupy do výkonu trestu se v roce 1990 stihl oženit a zplodit syna. Františkova manželka ale dlouho neustála jeho způsob života a manželství bylo po čtyřech letech rozvedeno. S dnes již dospělým synem se František nestýká. Občas se potkají, oba vědí, že jde o otce a syna, avšak ani jeden neudělá krok ke sblížení, neboť již není na co navázat. Františkův syn bez problémů vystudoval střední školu a žije v bytě s matkou a mladším sourozencem.

František nikdy neprojevil agresivní chování vůči ženám. Svěřil se, že ženu uhodil pouze jednou - když ho kamarádka v drogovém opojení bodla nožem do nohy. Tvrdě odsuzuje jakýkoliv projev agresivního chování vůči dětem. Pokud byl František ve výkonu trestu, kombinoval různé náhražky drog, jaké se v takovém prostředí dají sehnat. Františkův život se skládal ze zaběhnutého kolotoče v podobě páchání trestné činnosti, následného výkonu trestu, ochranného léčení a útěku.

V současné době má za sebou celkem neuvěřitelných osmnáct let strávených ve výkonu trestu a v léčebnách. O malý nájemní byt kvůli dluhům na nájemném přišel, když si odpykával poslední výkon trestu a tak je již šest let osobou bez přístřeší. Přespává kde se dá - v létě ve spacáku v přírodě, v lese, u rybníka, také na hřbitově. Horší situace nastává pro Františka v zimě. Útočištěm se mu pak stávají odstavené vlakové vagóny, nocleh u pochybných známých či sklepy v bytovkách a panelácích. Poslední zimu se rozhodl strávit v léčebně. Pohybuje se po celém okrese, žije ze dne na den, převážně improvizuje, ale je schopen si rozvrhnout čas. Pokud se s ním člověk na něčem domluví, většinou se na schůzku či na úřad dostaví. Dlouhé roky drogové a alkoholové závislosti se na Františkovi nesmazatelně podepsaly. Má zničené žíly, již deset let není schopen si drogy aplikovat nitrožilně. Je tedy vděčný za jakákoliv farmaka či alkohol. Psychiatr mu předepisuje Diazepam, Neurol a Lexaurin, tyto léky pak František kombinuje s alkoholem - nejčastěji krabicovým vínem a Francovkou. Pít Francovky odůvodňuje tím, že se mu po ní dobře dýchá. František ale nepohrdne bohužel např. ani brzdovou kapalinou... Pokud mu některý známý nabídne marihuanu či subutex v tabletách, samozřejmě to uvítá. František žije z nízkého invalidního důchodu, jehož přiznání - jak sám s oblibou přiznává, si vyfetoval. Trpí totiž výpadky paměti.

V případě Františka je neuvěřitelné, že mu v jistém ohledu zůstaly zachovány pozitivní lidské hodnoty, jako je např. smysl pro čestné jednání a dobré jádro. Tyto zkušenosti jsou osobního rázu, neboť na čemkoliv se s ním autorka domluvila, téměř vždy byl schopen dodržet slovo. Pokud přijít nemohl, omluvil se a setkání se uskutečnilo v jiném termínu. Pokud si půjčil drobný obnos, vždy ho ve sjednaný termín vrátil. Když se zamyslíme nad skutečností, že se jedná o člověka se základním vzděláním, těžce poznamenaného závislostí, způsobem života a kriminální kariérou, je až s podivem, jak je vlastně v některých ohledech nepoznamenaný. František hodně čte, sleduje dění u nás i ve světě, má povědomí o politické situaci, kultuře a hudbě. Má výtečné znalosti z chemie, neboť v jeho životě byla i období, kdy sám vyráběl pervitin a také ho i distribuoval. Má rád přírodu, les a zvířata. Ještě v loňském roce často hovořil o sebevraždě, v posledním období se jeho pohled na život poněkud změnil. Když se naposledy vrátil z tříměsíčního pobytu v psychiatrické léčebně svěřil se s tím, že by chtěl ještě žít a poprvé zažívá něco úplně nového - něco jako pud sebezáchovy. Před týdnem se sám rozhodl, že nastoupí na zimu znovu do léčebny pro závislosti. František

je vážně nemocný člověk. Trpí velkými bolestmi vnitřních orgánů, zejména jater, ledvin a žaludku. Pokud se ráno nenastartuje pořádnou dávkou tablet a nezapije ji alkoholem, není schopen fungovat. Jsou dny, kdy nemůže chodit. Pokud František vůbec něco jí, tak jsou to polévky. Někdy si dá polévku v bufetu, pokud jde do K-centra či na Noclehárnu, dostane instantní polévku. František přišel postupně téměř o všechny zuby, kromě dvou. Ještě před dvěma lety si potrpěl na vzezření typické „máničky“ s dlouhými vlasy, ale protože byl opakovaně zavšivený, nosí nyní vlasy ostříhané na ježka. Františka si autorka pamatuje ještě jako dospívající dívka. V té době v ní budila jeho vysoká nepřehlédnutelná postava směsici respektu a obav. Nenapadlo by ji, že bude znát celý jeho nevšední a cenný životní příběh díky profesi sociální pracovnice. František uvítal otevření Noclehárny i Nízkoprahového denního centra.

Makovice

Karel se narodil v roce 1968 jako poslední, čtvrté dítě v rodině. Karlovo dětství bylo poznamenáno násilím ze strany otce, který v opilosti bil matku před dětmi. Karlova matka se narodila v roce 1940, měla základní vzdělání a celý život pracovala jako ošetřovatelka prasat v místním zemědělském družstvu. Otec se narodil v roce 1938, měl rovněž základní vzdělání a pracoval ve stejném zemědělském družstvu jako traktorista. Oba rodiče již zemřeli. Karel měl k matce velmi hezký vztah a když povyrostl, před útoky otce ji bránil vlastním tělem. V dospělosti se s otcem několikrát popral. Když maminka ve 48 letech zemřela na srdeční selhání, Karel to nesl velmi těžce. Po její smrti otec propadl alkoholu ještě více. Karel má tři starší sourozence - dvě sestry a jednoho bratra. Sestry žijí spořádaným rodinným životem, jsou vdané a mají děti. Bratr je alkoholik, bydlí v rodinném domku po babičce, kde žije sám, pracuje jako zedník, děti nemá, nikdy se neoženil.

Karel měl problémy s učením, na základní škole opakoval sedmou třídu. Býval spíše uzavřený a plachý, v kolektivu se neprojevoval. Po ukončení základního vzdělání se šel učit pokrývačem. Přes týden byl na internátě, na víkendy pak jezdil domů k rodičům. První ročník učiliště ukončil bez problémů, ve druhém ročníku se ale seznámil s partou osob kočujících s pouťovými atrakcemi a to byl začátek a spouštěč pozdějších problémů v Karlově životě. Parta pohybuje se okolo kolotočů totiž „jela“ v drogách.

Karel nezačínal s drogami nenápadně a postupně, ale dostal se napoprvé rovnou k nitrožilní aplikaci. Tenkrát byl v módě Alnagon. Byl levný a snadno dostupný, protože ještě nebyl na předpis. Tablety se jednoduše rozdrtily v převařené vodě a přes vatou se obsah lžice natáhl do injekční stříkačky. Pak už stačilo jen zaškrtnit žílu, aby naběhla, a drogu si píchnout. Účinek byl krátkodobý - dle Karlových vzpomínek asi desetiminutový, projevoval se příjemným brněním po celém těle až do končetin. Po deseti minutách už ale přišly křeče do žaludku a zvracení. Pro Karla to byl vstup do jiného světa. Připadal si zajímavý, odlišný, zkrátka jiný. Brzy byl vyloučen z internátu a za pár týdnů i ze školy. Alnagon si Karel aplikoval několikrát denně, nepocíťoval fyzickou závislost, spíše psychickou. Toulal se s partou kolotočářů, pomáhal jim, obstaral si tak peníze na drogy i na jídlo. Jen pro zajímavost - jedno balení Alnagonu tehdy stálo 3 Kčs. Dle Karlova vyjádření šlo o náhražkovou drogu, neměla žádnou sílu, měla krátkodobý účinek s problémovým dojezdem. Proto začal drogy kombinovat s alkoholem. Alnagon později vystřídal pervitin, marihuana, ale i těkavé látky, jako je toluen.

Kriminální kariéra na sebe nenechala dlouho čekat. Přišly první majetkové delikty v podobě vloupání do lékáren a ublížení na zdraví. Ve výkonu trestu Karel vyhledával náhražky drog v podobě jakýchkoliv farmak - čaje „magoráku“, Tramalu, těkavých látek a alkoholu. Přístup k drogám nebo jejich náhražkám je ve výkonu trestu celkem rozsáhlý, dají se bez problémů sehnat. Navíc Karel za pár let nebyl ve vězení žádným nováčkem a neznámou firmou, měl už svoje kontakty a postavení. Ve 22 letech se Karel seznámil s drogově závislou dívkou Evou a do roka se jim narodil syn. Eva byla dříve premiantkou jedné základní školy. Když začala studovat a bydlela na internátě, začala s drogami, až ji nakonec ze školy vyloučili. S drogami už nikdy nepřestala.

Mladá rodina bydlela v malém nájemném bytě blízko Karlových rodičů, ale soužití bylo velmi problematické. U Karla se začala projevovat agresivita vůči Evě. Začal ji v opilosti a drogovém opojení bít před malým synkem. Dělal přesně to, co u svého otce vždy odsuzoval. V tomto období Karel pracoval dva a půl roku jako řezník. Soužití Karla a Evy bylo neudržitelné, neboť Karlova agresivita se stupňovala a to i vůči synovi. Eva i malý Karlík se ho začali bát. Eva se odstěhovala i se synem ke svým rodičům, ale čím dál častěji utíkala za bývalou partou a Karlíka nechávala na starost

rodičům. Jednou už se domů nevrátila vůbec. Evini rodiče zažádali u soudu o svěření Karlíka do jejich péče a Karel s Evou byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti. Oba se potulovali neznámo kde a o syna neprojevovali řadu let žádný zájem. Náhoda či osud zapracovaly a Karel s Evou se po řadě let setkali na jednom drogovém mejdanu a obnovili vztah, který však záhy ukončila tragédie. Evu v drogovém opojení srazilo na silnici nákladní auto.

Karel začal po její smrti drogovat ještě víc. S tím souvisela i další trestná činnost a pobyty v psychiatrických léčebnách. Třikrát se pokusil o sebevraždu. Po smrti otce již neměl kam jít a stal se z něho bezdomovec. Přespával na nádraží, v čekárnách, v opuštěných domech, v létě ve stanu. Také se s pochybnými kamarády několikrát vloupal do rekreačních chat a tam přebýval. Před několika lety se dal dohromady s Františkem z předchozí kazuistiky. Jeden jejich známý jim dovolil přebývat na samotě v chátrajícím domku po dobu svého výkonu trestu. František s Karlem se nastěhovali zrovna v období nedozrálých makovic. Toho náležitě využili. Každý den se ráno vydávali na pole makovice nařezat a druhý den sbírali surové opium. František záviděl Karlovi, že si může převařené opium aplikovat do žíly, zatímco on už má žíly zničené a nejde mu to. To se stalo zdrojem konfliktu mezi nimi. Karel po několika potyčkách kvůli drogám Františka vyhodil. Za Karlem se sjížděli kamarádi, kteří mu občas přivezli i pervitin. Podle Karlova vyprávění byl po užití pervitinu aktivní, činorodý, ztrácel pojem o čase a prostoru, nepil a neměl potřebu jíst. Dokázal například celou noc rozebírat mobilní telefon či rádio. Pohoda a bydlení skončily, jakmile se známý, jemuž domek patřil, vrátil z výkonu trestu.

Nyní se Karel již dva roky pohybuje na ulici. Pije krabicové víno, bere zavděk jakýmikoliv tabletami a drogami. Dochází do místního K - centra, kde si vyměňuje jehly a umyje se. Pro čisté oblečení si chodí do Charity. Když vydrží v evidenci uchazečů o zaměstnání na Úřadu práce, dostává dávku pomoci v hmotné nouzi - příspěvek na živobytí. Často se stává, že je z evidence Úřadu práce sankčně vyřazen a nemá na žádné dávky nárok. V těchto obdobích Karel žebrá před supermarketky a snaží se peníze si půjčovat. Má hodně dluhů, které jsou nevyhmatelné. Karlův zdravotní stav se velmi rychle zhoršuje, zjevně chátrá. V poslední době se ptá na svého syna, kterého Evini rodiče velmi dobře vychovali. Karlík se vyučil, nepije ani nekouří. Karlovi stačí, když se dozví o synovi pozitivní informace. Vyhledat ho nechce, neboť ví, že by mu

neměl co nabídnout a jak sám říká, syn by se za něho styděl. Po otevření místní Noclehárny pro muže využívá této služby. Příští měsíc má Karel nastoupit opět do výkonu trestu, byl zadržen při jízdě bez řidičského průkazu a policie u něho v autě našla pytel marihuany...

Spadlá z nebe

Veronika se narodila v roce 1984 jako nemanželské dítě. Její matka, nar. v roce 1965, do rodného listu neuvedla otce, neboť se jednalo o ženatého muže. Veroniku matka vychovávala sama, občas měla nějakého přítele. Protože pracovala v továrně na směnný provoz, na Veroniku neměla tolik času. Té nezbývalo nic jiného, než se s tím vyrovnat a starat se sama o sebe již od útlého dětství. Základní školu ukončila s trojkami a šla se učit prodavačkou. Matka věděla, že je Veronika samostatná a tak si zvykla na to, že si jí v podstatě nemusí všímat. Vyučila se bez problémů a nastoupila do zaměstnání, kde se jí dařilo. Prodávала několik let v obchodě se značkovým oblečením a práce ji bavila. Uměla si zákazníky získat, byla usměvavá a vstřícná.

Doma se však situace začala zhoršovat. Matka přišla o práci v továrně a své problémy začala řešit pitím. Po každém příchodu domů se Veronice naskytl žalostný pohled na opilou, uplakanou matku. V té době, ve svých dvaceti letech potkává Veronika svou první velkou lásku. Petr se zdál být pro dívku bez jakýchkoliv zkušeností ideálním partnerem. To, že je na drogách a právě se vrátil z výkonu trestu za ublížení na zdraví, dlouho nevěděla. Petr se jevil jako vynikající společník a přítel do nepohody, neustále měl dobrou náladu. Veronice tvrdil, že podniká a s penězi nemá žádný problém. Nikdo ho neznal, nevěděla, zda má nějaké kamarády, byla odkázaná pouze na informace od něho. Tvrdil jí, že rozjíždí firmu a se svojí rodinou se nestýká. Až po řadě měsíců začalo být Veronice jasné, že s Petrovými financemi i dobrou náladou to „začíná jít z kopce“. Několikrát se na schůzce stalo, že na ni bezdůvodně vyjel a choval se neadekvátně. Když ji poprvé uhodil, snažila se uvěřit jeho tvrzení, že je přepracovaný. Veronika Petra milovala a tak mu odpustila. Záhy ji přesvědčil k tomu, aby se mohl nastěhovat k ní. Veroniky matka byla proti tomu, aby u nich v bytě Petr bydlel. Když jí však dcera pohrozila tím, že se odstěhuje a půjde s Petrem bydlet jinam, matka nakonec svolila.

Když spolu Veronika a Petr začali žít, už nešlo utajit, že je Petr drogově závislý. Veronika ho prosila, ať s tím přestane, ale Petr už si pervitin aplikoval nitrožilně. Veronika se najednou starala o matku i o Petra, chodila do práce, nakupovala, vařila a pečovala o domácnost. Petr však ani tehdy nebyl spokojený. Měl toulavé boty a chtěl změnit místo pobytu, na jednom místě dlouho nevydržel. Přesvědčil Veroniku k odstěhování i přesto, v jak zoufalé situaci zanechali Veroniky matku. Veškerou aktivitu musela vyvinout Veronika. Našla ubytovnu a sobě práci. Petr pracovat odmítal, chtěl jen peníze na drogy. Veronika začala pracovat ve výrobně lahůdek na směnný provoz. Práce jí šla, nadřízení ji chválili. V tu dobu už byla také závislá na pervitinu. Když se jednou večer Veronika vrátila z odpolední směny, Petr byl i se svými věcmi pryč. Pro Veroniku to byl takový šok, že ztratila ze dne na den smysl života. Nebyla schopna chodit do práce, odkud ji pro neomluvené absence za několik dnů vyhodili. Další měsíc musela opustit i poslední útočiště, kterým byla ubytovna, neboť neměla na její zaplacení.

Je zvláštní, že Veronika v této těžké životní situaci neodjela zpět do svého rodiště za matkou, ale zůstala zde. V současné době již pět let žije na ulici. Pro mladou ženu je život na ulici v mnoha ohledech jistě mnohem složitější než pro muže. Dle svého vyjádření od té doby co odešla, matku celé ty roky neviděla, neví co s ní je, zda ještě žije. V loňském roce přespávala Veronika ve spacáku u zahrádkářské kolonie a poté ve starém odstaveném autě na louce. Společnost jí dělal malý psík, ke kterému dokázala být velmi krutá. V posledním období Veronika využívala nouzového režimu v období mrazů v nově otevřené Noclehárně pro muže, kam chodila na čaj, přespat, umýt se a převléknout do čistého oblečení. Její chování je problematické. Bývá agresivní, povídá si pro sebe, mluví nesouvisle. Letošní zimu přespávala v panelákových sklepích. Nikdo neví, odkud přišla, a kde se zítra objeví. Má okamžiky, kdy se s ní dá velmi pěkně komunikovat a když ji potkáte druhý den, dělá, že vás nezná. Veronika je vděčná za jakákoliv farmaka nebo alkohol, jejichž účinek, jak sama přiznává, jí pomáhá na chvíli zapomenout. Na první pohled je Veronika velmi plachá, křehká, nezdravě vyhublá dívka. Pokud je pod vlivem drog, dokáže však během okamžiku přelézt plot, sprostě nadávat a vyhrožovat. Svým chováním začíná být nebezpečná sobě i svému okolí. Peníze na přežití, drogy a alkohol zřejmě získává z prostituce. Veronika není

vedena jako uchazečka o zaměstnání na Úřadu práce, nemá tedy nárok ani na dávky pomoci v hmotné nouzi.

Sliby

Milan je Rom a narodil se v roce 1967. Je nejstarší ze šesti dětí. Jeho rodiče mají základní vzdělání a v současné době žijí v Domě s pečovatelskou službou. Mladší bratr Milana je také osobou bez přístřeší, tři sestry žijí spořádaným rodinným životem, chodí do práce a starají se o děti. Nejmladší bratr je v současné době opakovaně ve výkonu trestu. Učení Milanovi nešlo a tak byl přeřazen do zvláštní školy. Učil se zedníkem, ale ve druhém ročníku začal mít problémy se zákonem, učební obor nedokončil a místo toho nastoupil do výkonu trestu za majetkovou trestnou činnost.

Ve 22 letech se Milan seznámil s Julií a během dvou let se jim narodily dvě děti. Julie byla rovněž romského původu a nešla pro ránu daleko. Jejich soužití bylo velmi problematické a nakonec skončilo dramatickým rozchodem. Julie pak měla další dvě děti s jiným partnerem. Všechny čtyři děti skončily v dětském domově, neboť jim nebyla schopna zajistit bydlení ani základní životní potřeby. V současné době je Julie již několik let nezvěstná, o děti nejeví žádný zájem. Milan rovněž neudělal nic pro to, aby si svoje děti mohl vzít k sobě. Raději pil, rval se a páchal další trestnou činnost. Bylo ale i období, kdy pracoval a tehdy dostal přidělený malý nájemní byt od obce. Milanovým největším problémem je alkoholismus a následná agresivita. Před několika lety měl další vztah, ze kterého se narodila dcera. Milan v opilosti partnerku fyzicky napadal a ta se i s dítětem odstěhovala. Od té doby se Milanovo pití ještě více prohloubilo. Přestal platit nájem, práci se vyhýbal.

Nepodařilo se žádným způsobem zabránit tomu, aby v loňském roce nedošlo k jeho exekučnímu vystěhování z nájemního bytu. Milan se ocitl na ulici. Vypráví na setkání každému svůj životní příběh poněkud jinak než je pravda. Nemá zázemí ani u svých rodičů v Domě s pečovatelskou službou, neboť sem má zákaz vstupu. V opilosti napadal svého otce, házel z okna nábytek a vulgárně rodičům nadával. Mnohokrát sliboval, že s alkoholem přestane. Milan je dalším člověkem bez přístřeší, který využíval každý den nově vzniklé sociální služby v podobě Noclehárny pro muže. Často na Noclehárnu chodil opilý, porušoval tím vnitřní pravidla. Pro svou agresivitu byl

několikrát vyveden za účasti policie. V současné době je Milanova situace neutěšená. Chybí mu motivace ke změně svého chování, nedokáže si přiznat, že je alkoholik a došlo u něho ke ztrátě pracovních návyků.

Pán z lesa

Pavel se narodil v roce 1942 jako druhé dítě v rodině. Jeho sestra je o rok a půl mladší. Rodina bydlela v malé vesnici, Pavlovi rodiče pracovali v lese a tak se obě děti naučily mít od malička pěkný vztah k přírodě. Když se šel Pavel učit klempířem, stával se z něho pohledný mladík, kterému se začala líbit děvčata. V 16 letech se zamiloval do stejně staré dívky Bány, která byla šlechtického původu. Rodiče dívky nerovnému vztahu bránili, ale lásce neporučili. Komtesa za Pavlem utíkala, jezdili spolu na koních, chytali ryby a užívali si jeden druhého. Jejich láska nezůstala bez následků, Báře a Pavlovi se v jejich 18 letech narodil syn Rudolf. Bára musela dostudovat a Pavel po vyučení narukoval na vojnu až na Slovensko a tak péči o dítě převzali prarodiče ze strany matky, kteří v roce 1962 i s malým Rudolfem emigrovali do zahraničí. Bára žila dva roky u Pavlových rodičů.

Když se Pavel pod vlivem alkoholu na vojně zapletl do majetkové trestné činnosti a dostal se poprvé do výkonu trestu, jezdila za ním. Po jeho návratu se vztah mladých lidí rozpadl a Pavel měl zanedlouho další dítě s jinou ženou. Další trestná činnost majetkového charakteru na sebe nenechala dlouho čekat. Pavel začal vykrádat chaty, obchody, rekreační zařízení, byty. Období mezi nástupy do vězení byla různě dlouhá. Někdy vydržel na svobodě tři roky, jindy týden, 14 dnů nebo měsíc. V době, kdy byl na svobodě, se pohyboval v lese, chytal ryby a hodně pil. Z posledního výkonu trestu se vrátil před deseti lety. Pokud páchal trestnou činností, vždy šlo o delikty majetkového charakteru. Celkem strávil za mřížemi 24 let. V posledních deseti letech žil v lese ve srubu, který měl půjčený od kamaráda. Vařil na ohni, jedl převážně ryby, chodil na houby a na borůvky.

V současné době Pavel pobírá nízký starobní důchod. Na Noclehárnu ho přivedl kamarád, který Pavla našel ve srubu v značně neuspokojivém zdravotním stavu. 14 dnů strávil v nemocnici, kde se léčil s akutním oboustranným zápalem plic. Pavel nyní čeká na umístění do Domova seniorů. Každý večer chodí přespávat na Noclehárnu, kde je dle

svých slov spokojený a za tuto službu vděčný, je rovněž uživatelem Nízkoprahového denního centra.

Životní krédo

Martin se narodil v roce 1982 a má ještě o rok starší sestru. Jeho rodiče jsou oba hudebně nadaní, vystudovali konzervatoř a oba se narodili v roce 1955. Matka je učitelka a otec voják z povolání. Martin se učil v základní umělecké škole hrát na dva hudební nástroje. V deseti letech však začal mít problémy s chováním. V té době se rodiče rozvedli. Martin nerespektoval autoritu v podobě učitelů ani rodičů, byl drzý a +dělal si, co chtěl. Po ukončení základní školy se šel učit kuchařem. Pod dohledem starších a zkušenějších kamarádů se seznámil s hnutím punk, stal se jeho příznivcem a vyznavačem. Seznámení s drogami na sebe nenechalo dlouho čekat. Martin se sice doučil, ale již se závislostí na heroinu a dalších opiátech. Drogy si aplikoval nitrožilně.

Již jako mladistvý se poprvé dostal do konfliktu se zákonem a následně na dobu tří let do výkonu trestu. Vězení mu pomohlo k tomu, aby se zbavil závislosti na opiátech a přehodnotil svoje chování. Po třech letech opustil brány věznice, ale matka ho odmítla vzít k sobě. Nastěhoval se k otci, ale tam dlouho nevydržel. Otec vyžadoval disciplínu a pracovní nasazení, což nebylo nic pro Martina. Rozhodl se, že pracovat nebude a raději bude žít podle svého - tedy na ulici. Od té doby se ocitl za majetkovou trestnou činnost ve výkonu trestu ještě dvakrát.

Martin hodně cestuje, je v evidenci Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání, pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi. Tvrdé drogy nebere, občas, když je příležitost, si zakouří marihuanu. Alkohol neodmítá, ale není na něm závislý. Prozatím. Improvizuje ze dne na den, jeho stravu tvoří zejména instantní polévky, pečivo a uzeniny. V poslední době má problémy se zažíváním. S otcem přerušil veškeré styky, se svojí sestrou se pouze pozdraví. Nepravidelně jezdí za matkou, která se jeho životní styl snaží pochopit a neodsuzuje ho, občas mu i finančně vypomůže. Martin denně využívá možnosti přespání na Noclehárně pro muže i služby Nízkoprahového denního centra. Nedávno zde v drogovém opojení rozbil okno a ohrožoval pracovníky zařízení.

5. PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE – NOCLEHÁRNA , NÍZKOPRAHOVÉ DENNÍ CENTRUM A TERÉNNÍ PROGRAMY

5.1 Situace občanů bez domova

V předloňském roce v našem městě umrzl v blízkosti vlakového nádraží muž bez přístřeší. Lidé bez domova byli v noci nuceni hledat útočiště buď v odstavených vagónech či plechových buňkách. Jde o rozpadlé nebo jinak zdevastované stavební buňky, mnohdy bez dveří, takže nocování v nich nikterak nechránilo jejich obyvatele před zimou a mrazem. Nepřízeň počasí v nich přečkávali pomocí vlastnoručně nanošených přikrývek a peřin. Když se stával mráz neúnosným, muži si v přilehlém prostoru rozdělali oheň. V současnosti je zde neuvěřitelný nepořádek v podobě odpadků, zbytků jídla, výkalů, zbytků oblečení, apod. V nedávné době došlo k úpravě a obnově celého vlakového nádraží, dá se tedy předpokládat, že kultivace v brzké době zasáhne i bývalé útočiště mužů bez domova.

Nešťastné úmrtí bezdomovce během loňské zimy se stalo inspirací k vybudování nízkoprahového zařízení, které by takovýmto událostem do budoucna zabránilo. Díky metodám sociální práce v podobě depistáže a místní znalosti bylo zjištěno, že se na území našeho města a v jeho bezprostředním okolí pohybuje asi dvacet osob bez domova, přičemž jde především o muže.

5.2 Budování

Během necelých tří týdnů od zrodu této myšlenky, tak vznikla v prostoru staré vrátnice v Tábořských kasárnách, na adrese Tábořská 900, Benešov, Noclehárna pro muže. Myšlenku podpořilo vedení města. V rekordním čase se prostory vrátnice v bývalých kasárnách pod rukama šikovných řemeslníků změnila v Noclehárnu. Vznikla jedna prostorná místnost se sprchou, umyvadlem a WC v přiléhající chodbě pro klienty a druhá místnost s umyvadlem a WC pro personál. Obě místnosti jsou oddělené dveřmi s uzavíratelným okénkem a jejich mechanickým zabezpečením v případě ohrožení personálu. Díky obrovskému pracovnímu i tvůrčímu nasazení pracovníků Odboru sociálních věcí a zdravotnictví se podařilo vybavit v rekordním čase

místnost pro klienty zprvu osmi lůžky, matracemi a lůžkovinami. Vybavení a zajištění organizačních záležitostí se uskutečnilo díky vynikající a rychlé spolupráci zejména s místní Nemocnicí Rudolfa a Stefanie, Městem Benešov, Farní charitou Benešov a Neveklov, Českobratrskou církví evangelickou, Městskou policií, Hygienickou stanicí, Domovem seniorů, dobrovolníky a dalšími organizacemi. Dále bylo nutné zajistit pravidelné praní lůžkovin a ručníků a poté s firmou sjednat veškeré podmínky zakázky. V Noclehárně je také k dispozici sociální šatník, vybudovaný díky solidaritě občanů, charitních organizací a dobrovolníků. Nesnadným úkolem, zejména pro krátký časový interval, bylo zajištění personálu, aby mohla být Noclehárna dne 9. ledna 2012 otevřena. Její provoz zajišťovalo pět sociálních pracovníků, které se střídaly denně vždy v době od 19.00 do 22.00 hodin a ráno od 6.00 do 7.00 hodin. Dále se v Noclehárně střídali tři pracovníci na noční službu vždy od 22.00 do 6.00 hodin a jedna uklízečka hodinu denně. Personál pracoval na Dohodu o provedení práce.

5.3 Popis zařízení

Dne 9. ledna 2012 došlo k slavnostnímu otevření Noclehárny pro muže v Benešově. Otevření této nově registrované sociální služby byli přítomni představitelé Města Benešov, pracovnice Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v Benešově, ředitelka Domu na půli cesty, sociální pracovnice z Nemocnice Rudolfa a Stefanie Benešov, církevní představitelé a další významní hosté. Noclehárna patří pod Pečovatelskou službu Města Benešov, jejímž zřizovatelem je Město Benešov. Provoz byl v loňském roce zajišťován denně od 19.00 do 6.30 hodin, a to do 31. března 2012. Cílem služby Noclehárna pro muže je pomoc osobám v krizové situaci a bez přístřeší, které mají zájem o nocleh a poskytnutí hygieny. Další cílem je prostřednictvím intervence sociálních pracovníků pomáhat uživatelům v začlenění do společnosti a zmírnění negativních dopadů jejich sociálního vyloučení. Noclehárna nabízí přenocování, zajištění podmínek pro osobní hygienu, možnost využití sociálního šatníku, základní poradenství a pomoc ve spolupráci s Odborem sociálních věcí a zdravotnictví při řešení nepříznivé sociální situace. Základními kritérii pro poskytnutí služby je nepříznivá sociální situace spojená se ztrátou bydlení, spolupráce při dodržování řádu zařízení a platný osobní doklad. Služba je určena pro zletilé muže a za noc se platí symbolických 20 Kč. Celý projekt si vyžádal náklady sto tisíc korun.

5.4 Běžný provoz

První večer po otevření měl zájem o službu pouze jeden muž. Další dny se Noclehárna dostala do povědomí širší veřejnosti a do týdne byla kapacita zařízení naplněna. První nápor zájemců začínal okamžikem otevření, tedy v 19.00 hodin. Muži přicházeli promrzlí a tak se nejprve snažili v teple trochu zahřát, rádi si dali na uvítanou šálek horkého čaje. Potravinový servis funguje díky solidaritě sociálních pracovníc. K pití jsou k dispozici čaj a káva, k jídlu pak zejména instantní polévky. Praxe je však taková, že sociální pracovníce klientům běžně nosily večer např. čerstvý chléb, housky a k tomu navrch paštiku či sýr. Sociální pracovníce je také s každým novým klientem povinna vyplnit veškeré potřebné tiskopisy. Iniciačním tiskopisem je Žádost o poskytnutí služby, dalšími pak Smlouva o poskytnutí služby, Individuální plán, Evidenční list, Vnitřní pravidla a dle individuální situace každého pak jednotlivé Dodatky o prodloužení smlouvy o poskytnutí služby. Každý klient má založený svůj spis. Pokud uživatel služby pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi od Úřadu práce, není problém, aby se mu nocležné hradilo formou Mimořádné okamžité pomoci ze systému dávek pomoci v hmotné nouzi. V tomto směru funguje dobrá spolupráce s Úřadem práce. Součástí práce sociálního pracovníka v Noclehárně je základní i odborné poradenství, zvládání stresových, krizových a zátěžových situací v tomto zařízení a zajištění chodu v podobě vydávání čistých lůžkovin, ošetřování drobných poranění, přípravování nápojů a polévek, pomoc s hygienou u některých starších a nemocných klientů, apod. Sociální pracovník v Noclehárně musí počítat s tím, že nastanou i tak krizové a závažné situace, které bude muset rychle vyhodnotit a případně přivolat záchrannou službu či při narušování pořádku policii. V průběhu provozu zařízení k několika závažným incidentům samozřejmě došlo. Největším problémem bývá příchod klientů pod vlivem alkoholu či drog. Pokud nedělají problémy, je jim přenocování umožněno i v takovémto stavu. Stává se ale, že se muži mezi sebou následně začnou hádat a konflikt se vyhroťí. Spory vznikají i proto, že někteří muži nejsou díky svému způsobu života na ulici zvyklí dodržovat pravidla základní hygieny a ostatním to vadí. Každé pondělí a úterý chodily sociálním pracovnícím na pomoc praktikantky, které vykonávaly praxi na Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v Benešově. Jejich pomoc na Noclehárně byla velmi vítaná a přínosná. Rovnaly a přebíraly sociální šatník, pomáhaly s administrativou, vařily a

polévky, povídaly si s klienty a zažívaly tak první zkušenosti v poskytování základního poradenství. Samy si mohly vyhodnotit, jestli je práce s touto cílovou skupinou oslovila a zaujala.

5.5 Nouzový režim

V době loňských únorových mrazů byl v Noclehárně nastaven nouzový režim. Do místnosti pro klienty bylo přidáno deváté lůžko a možnost přespání v tuto dobu měly i ženy. Také bylo možné v případě nouze noc přečkat na židli. V tuto dobu využívala služeb Noclehárny jedna žena, která přespávala na rozkládacím lůžku v chodbě, mimo místnost mužů. Každodenní provoz byl v nouzovém režimu prodloužen do 8.00 hodin.

5.6 Zhodnocení provozu

Noclehárna loni měla možnost poprvé fungovat od 9. ledna do 31. března, tedy necelé tři měsíce. Zařízení poskytl za toto období celkem 530 noclehů pro 23 lidí v krizi. Organizace a provoz se řešily za pochodu a provozu, někdy metodou pokusu a omylu, jindy za pomoci a rady. Pro všechny zúčastněné to byla zkušenost. Věřím, že pro většinu personálu i klientů dobrá a přínosná. Sociální pracovníce poznaly své klienty v jiném prostředí a lépe jim porozuměly. V závěru provozu Noclehárny byla sociálním pracovnícům poskytnuta odborná supervize, kterou všechny uvítaly.

5.7 Co všechno se za dobu otevření Noclehárny podařilo ?

Lidé bez domova okusili důstojných podmínek noclehu v posteli, v čistém povlečení, přičemž dodržování zásad osobní hygieny se postupně stávalo samozřejmostí. Jednou z nejvyužívanějších služeb se stal sociální šatník, který byl postupně doplňován za obrovské podpory a pomoci z řad dobrovolníků, které tvořili zejména občané města Benešov a charitativní organizace. Žádost města o solidaritu občanů se překvapivě setkala s nečekanou odezvou a po celou dobu fungování Noclehárny lidé přiváželi oblečení, obuv, lůžkoviny a ručníky. Neuvěřitelně pozitivně a pružně zafungovala návaznost Noclehárny na Odbor sociálních věcí a zdravotnictví

Městského úřadu v Benešově. U všech klientů Noclehárny se podařilo dát do pořádku jejich osobní doklady. Senioři byli doprovázeni k registraci u praktických lékařů i k lékařským vyšetřením, sledoval se jejich léčebný režim a došlo tak k výraznému zlepšení jejich celkového zdravotního stavu. Velkým úspěchem se stala evidence na Úřadu práce a následné finanční zabezpečení klientů dávkami pomoci v hmotné nouzi. Některým byla zprostředkována možnost bydlení na ubytovnách či je v řízení jejich umístění v Domě s pečovatelskou službou. V jednom případě se podařilo vyjednat umístění v Azylovém domě v Praze, další klient se vrátil do rodného města, obnovil zpřetrhané vazby se svojí rodinou a bylo mu zde následně zprostředkováno ubytování. Jeden klient prostřednictvím služby a kvalitní sociální práce zanedlouho našel kvalifikované pracovní místo s ubytovnou.

5.8 Benešovská noclehárna plná lidských osudů

V Benešovském deníku dne 23. února 2012 vyšel článek jednoho z pravidelných klientů Noclehárny. Zamýšlí se v něm nad osudem lidí bez domova, nad nadějí na lepší budoucnost. Popisuje, co se odehrává v lidském nitru, jak se cítí a dává najevo, jaký je postoj společnosti k bezdomovcům. Autorka mu děkuje za větu: „*Andělé jsou na nebi a sociální pracovníci na zemi*“.

Od 1. prosince 2012 je Noclehárna znovu otevřená. V mezidobí došlo v souvislosti s otevřením Denního centra ve stejném objektu k rozšíření prostor bývalých kasáren a nyní je na přespání ve dvou oddělených místnostech k dispozici celkem 12 lůžek, z toho 8 lůžek je určeno pro muže a 4 lůžka pro ženy.

5.9 Denní centrum

Dne 16. července 2012 byl zahájen provoz Nízkoprahového denního centra v Benešově, v Tábořské ulici 900. Tento projekt je financován Evropským sociálním fondem prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu České republiky a jedná se o novou sociální službu Pečovatelské služby okresu Benešov. Nízkoprahové denní centrum je sociální službou dle § 61 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a patří ke službě sociální prevence. Základním cílem této služby je pomoc osobám bez přístřeší k

sociálnímu začlenění a proces jejich postupného navrácení do společnosti. Lidé v krizi tak mají prostřednictvím Nízkoprahového denního centra možnost a příležitost, napomáhající k obnovení jejich schopnosti zapojit se opět do běžného života ve všech jeho oblastech, zejména pak v oblasti sociální, zdravotní, ekonomické a kulturní. Centrum rovněž napomáhá k naplňování cílů vzhledem ke společnosti v podobě prevence sociálně patologických jevů, zmírňuje dopady problematiky bezdomovectví na Benešovsku a zvyšuje povědomí veřejnosti a informovanost o sociálním vyloučení a bezdomovectví. Rozsah služeb zde vykonávaných má výrazně preventivní charakter, neboť se zde klientům dostává kromě základního a odborného sociálního poradenství, například i finanční poradenství pro osoby v dluhové pasti, kterým hrozí ztráta bydlení. Dále je zde nabízena pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, poskytnutí stravy či pomoc při zajištění stravy, materiální pomoc, poskytnutí zázemí a možnosti odpočinku, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, krizová intervence a doprovodný sociální program.

Služba je určena zejména osobám bez přístřeší, mužům i ženám starším 18ti let, taktéž osobám, které si nemohou vlastními silami zajistit základní životní standard a jejich základní potřeby tak nemohou být uspokojovány. Služba se vztahuje také na osoby, které jsou v naléhavé životní situaci, spojené se ztrátou bydlení či jsou ztrátou bydlení bezprostředně ohroženy a nedokážou bez pomoci a nasměrování nadále řešit tento svůj tíživý stav. Nízkoprahové denní centrum mohou rovněž využívat takové osoby, které v obydlí, které užívají, nemají přístup k vodě a jiným energiím a osoby, které jsou vykázány z obydlí či soudně vystěhované.

Služba je poskytována zdarma, uživatelé se podílejí z motivačních důvodů na úhradě části nákladů dle platného ceníku, viditelně umístěného ve společenské místnosti. Úhrada za sociální služby se řídí § 76 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Denní centrum je otevřeno v pracovních dnech od 8.00 hodin do 15.00 hodin, v pátek pak do 13.00 hodin. V zařízení pracuje tříčlenný pracovní tým s dlouholetými zkušenostmi s touto cílovou skupinou. Někteří klienti centra využívají i službu Noclehárny. Denně navštíví zařízení 15-20 klientů, pobyt zde prozatím není časově omezen. Ve společenské místnosti najdeme televizi, radiopřijímač s přehrávačem CD, počítač, společenské hry, knihovnu, uprostřed velký stůl se židlemi, dále sedací

soupravu a křesla. Od počátku zde pro klienty funguje pračka se sušičkou, jedno praní a usušení prádla stojí 10 Kč. Za 5 Kč je možné si k jídlu dát každý den čerstvě uvařenou polévku s pečivem. Čaj je k dispozici neomezeně ve várnici na společenské místnosti, jedna káva za den je poskytnuta klientům zdarma. Využití počítače je časově omezeno na dvacet minut, pokud však nemá zrovna nikdo další zájem, jeho využití je časově neomezeno. Uživatelé služby se mohou umýt ve dvou oddělených sprchách, v samostatné místnosti je pak umístěn dobře vybavený, velký sociální šatník. Pro přípravu jednoduchého jídla slouží vybavená kuchyňka. Je zde kuchyňská linka, sporák s troubou, mikrovlnná trouba, lednice. Některé vybavení zařízení obdrželo darem od fyzických osob, například nádobí a kuchyňský robot.

Důvodem neposkytnutí služby může být agresivní jednání klienta a ohrožování pracovníků centra, klient může být pod vlivem drog či alkoholu, či vyžaduje akutní zdravotní péči ve zdravotnickém zařízení. Žadatel rovněž nemusí splňovat kritéria pro danou cílovou skupinu či centrum neposkytuje službu, o kterou zájemce žádá.

Pokud se pracovní tým svěřil s problémy, týkaly se zejména pracovního prostředí. V budově je zima, není odizolovaná ani zateplená, jedná se o bývalou kasárenskou vrátnici. Co se týče problémů s klienty, bývají nespolehliví, ale přiznají své selhání s omluvou. Závažným problémem mladých je velmi rozšířená, alarmující drogová závislost. Mezi mladými a staršími uživateli dle vyjádření zaměstnanců nedochází k zásadním neshodám. Mladí uživatelé služby dokážou projevit ohleduplnost a soucit ke starším a seniorům. Pracovníci centra mají smutnou zkušenost s chybějícími či zpretrhanými vazbami klientů ke svým rodinám. Někteří se snaží obnovit vztahy pomocí přístupu k sociálním sítím přes počítač, ne vždy úspěšně.

Každý čtvrtek probíhá v zařízení muzikoterapie. Jedná se o terapeutickou metodu, která klienty baví a těší se na ni, dokáže je spojit a nadchnout. Mezi doprovodné aktivity patří i kreslení při hudbě nebo různé hry. Jde o smysluplné využití volného času, při kterém klienti hrají na hudební nástroje, kreslí a zpívají. Do aktivit se po počátečních obavách úspěšně zapojili, zvykli si na ně a využívají je.

Nejvíce klienti využívají služeb sociálního poradenství a doprovodné služby - zejména k obstarání osobních dokladů na Městský úřad a na Úřad práce k evidenci mezi uchazeče o zaměstnání a k vyřízení dávek pomoci v hmotné nouzi.

Výborná je spolupráce s Charitou Benešov i Vlašim ohledně zásobování do sociálního šatníku, nadále funguje i solidarita občanů a to i díky výzvám na webových stránkách města Benešov. Do spolupráce se zařízením se zapojila celá řada dalších institucí a organizací, např. adiktologické centrum Magdalena o. p. s., nemocnice Rudolfa a Stefanie v Benešově, Městská i státní policie Benešov, léčebna Kosmonosy.

Nízkoprahové denní centrum od svého otevření zaznamenalo přes 800 kontaktů od klientů.

5.10 Terénní programy

Dne 16. července 2012 zahájila Pečovatelská služba okresu Benešov i další sociální službu, Terénní programy. Podle § 69 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, jde o službu, která je poskytována osobám, vedoucím rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Poskytovat tuto službu lze anonymně a jejím posláním je depistáž a podpora osob, které jsou ohroženy sociálním vyloučením nebo již jsou sociálně vyloučené, případně se nacházejí v krizové životní situaci. Služba má preventivní charakter a usnadňuje uživatelům přístup k navazujícím sociálním službám jako je Nízkoprahové denní centrum a Noclehárna. Jejím využitím se mohou klienti začít aktivně podílet na řešení svých problémů a začít se snáze orientovat v sociálním prostředí. Terénní programy jsou realizovány každý pracovní den od 8.00 hodin do 15.00 hodin na území celého okresu Benešov, zejména pak ve městech Benešov, Vlašim, Votice, Sázava a Týnec nad Sázavou. I tento projekt je financován z Evropského sociálního fondu a prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu České republiky.

6. DISKUSE

Práce se zabývá popisem a přiblížením fenoménu bezdomovectví s nahlédnutím do minulosti tohoto jevu. V teoretické části se autorka zaměřila zprvu na podobu chudoby a bezdomovectví v době od 15. do 19. století. Nahlédla do tehdejšího života lidí na potulce, žebráků a chudiny v mnoha aspektech. Na minulost navázala současným pojetím a definovala bezdomovectví jako pojem, zabývala se osobností bezdomovce a vyjmenovala příčiny tohoto jevu. Teoretická část rovněž řeší postoj společnosti, formy bezdomovectví a bezdomovecká specifika. Autorka se dále zamýšlela nad prevencí, hledala formy pomoci pro tuto cílovou skupinu a vyjmenovala organizace, těšící se dobré pověsti z řad jejich klientů. Aplikační část bakalářské práce tvoří kazuistiky lidí, kteří se ocitli z různých důvodů bez přístřeší a příklady dobré praxe v podobě Noclehárny, Nízkoprahového denního centra a Terénních programů. Nejvíce se autorka soustředila na příklad dobré praxe v podobě Noclehárny pro muže, kde sama vykonávala v loňském roce práci sociální pracovnice.

Je nesporné, že se lidé obecně ocitají stále pod větším tlakem nároků společnosti a zdaleka ne všichni jsou schopni jej bez úhony ustát. Startovní čára na počátku života není pro každého stejná. Někdo je úspěšný, jiný se potýká s problémy. Nejubožejším, sociálně vyloučeným lidem bez domova ale málokdo pomáhá, ani společnost k nim nezaujímá vstřícné stanovisko.

Žebráci a lidé na potulce neměli lehké postavení ani v minulosti. Byli závislí zejména na solidaritě bohatých a církve. Jejich potrava byla nekvalitní a jednostranná, oblečení nedostatečné a vzácné. Chudoba měla jinou podobu. Jejimi příčinami se stávaly epidemie, hladomory, úraz či smrt živitele rodiny, vysoké ceny potravin, neexistovala žádná forma pojištění. Pokud nastal hladomor v důsledku neúrody, davy chudiny se dávaly do pohybu od města k městu. Od 13. století začaly vznikat tzv. špitály. Chudoba byla spojována také s kriminalitou. Chudí se začali dělit do čtyř skupin. Podle vyhodnocení vrchnosti se prvním dvěma dostávalo pomoci, zbytek nárok na pomoc neměl. Pracovní příležitosti chudiny byly mizivé. Muži pracovali jako sezónní nádeníci v zemědělství, kotláři, pastevcí a hudebníci. Ženy tkaly, předly a šily, živily se také jako léčitelky a podomní obchodnice, bohužel i jako prostitutky. Jako žebráci se živili muži, ženy i děti.

Také dnešní bezdomovci se potýkají se závažnými problémy, jen v jiné době a za jiných podmínek. Jsou nuceni si obstarat potravu, oblečení a prostředky na živobytí. Tato cílová skupina je ohrožena drogovou a alkoholovou závislostí, které přispívají k úplnému sociálnímu vyloučení a propadu až na samé sociální dno společnosti. Čím déle jsou na ulici, tím složitější a nepravděpodobnější je jejich cesta zpět. Někdo se ocitne bez přístřeší a domova vlivem řady negativních sociálních událostí, další si tento styl zvolí jako životní krédo. Bezdomovectví dělíme na zjevné, skryté a potenciální. Kriminalita, sběr, finanční a zdravotní problémy patří mezi bezdomovecká specifika. Abychom mohli k lidem bez domova zaujmout nějaké stanovisko, je nutné fenomén bezdomovectví ve všech směrech poznat. Důležitou prevencí proti tomuto jevu hledejme v dobře fungující rodině. Pokud má člověk v krizi a bez domova v pořádku osobní doklady a je v evidenci uchazečů o zaměstnání na Úřadu práce, vzniká mu nárok na dávky pomoci v hmotné nouzi a další, navazující pomoc. Organizace, zabývající se pomocí bezdomovcům v České republice velmi dobře fungují. Jedná se zejména o občanská sdružení, neziskové humanitární organizace a charitu, jako je Naděje, Armáda spásy a Charita Česká republika.

V jednotlivých kazuistikách jsou obsaženy jak životní příběhy klientů Městského úřadu v Benešově, Odboru sociálních věcí a zdravotnictví, oddělení pomoci v hmotné nouzi, tak i uživatelů Noclehárny, která byla otevřena ode dne 9. ledna 2012 do 31. března 2012 v Benešově u Prahy a znovu pak od 1. prosince 2012. Zřizovatelem Noclehárny je Město Benešov a tato sociální služba je registrována pod Pečovatelskou službou. Zařízení za období první sezóny pomohlo celkem 23 klientům v nouzi, poskytlo 530 noclehů, základní i odborné poradenství a další navazující pomoc. V práci se autorka zaměřila zejména na fungování Noclehárny od okamžiku zrodu myšlenky na její zřízení až do 31. března 2012. Sociální služby Noclehárna, Nízkoprahové denní centrum a Terénní programy řeší situaci občanů bez domova a nabízí jim pomocnou ruku.

Město Benešov u Prahy udělalo v posledním roce velký pokrok v této oblasti a může sloužit svým lidským přístupem jako příklad dalším městům či obcím s rozšířenou působností.

7. ZÁVĚR

Říká se, že kdo nezažije, ten nepochopí. V případě bezdomovectví to platí dvojnásob. V minulosti mezi námi vždy byli lidé, kteří se nacházeli v krizové životní situaci. Je tomu tak i v dnešní společnosti a s největší pravděpodobností se s tímto problémem budeme potýkat i v budoucnu, neboť sociálně vyloučených jednotlivců, ale i celých rodin přibývá.

Máme povědomí jak žijí lidé bez domova, ale jak se cítí, o čem asi přemýšlí, když jsou sami, nemají se na koho obrátit o pomoc a každý od nich dává ruce pryč, k tomu je nutné pocítit to na vlastní kůži.

Společnost hledá východiska ze silící hrozby tohoto fenoménu, stát poskytuje nezbytné finanční zajištění této cílové skupině, ale teoretické východisko není jednoznačné ani jednoduché.

Bezdomovcem se v dnešním složitém a hodnotově orientovaném, realistickém světě může stát každý. Stačí k tomu během krátkého období několik špatných rozhodnutí či událostí. Proto je třeba změnit postoj společnosti k bezdomovectví poznáním, pochopením a přijetím. Cesta zpět není snadná, ale není nemožná.

Sociální práce s touto cílovou skupinou autorku naučila soucitu a empatii. Je si vědoma toho, že fenomén bezdomovectví je jí po napsání bakalářské práce ještě bližší, nedokáže se k němu stavět lhostejně či ho přehlížet. Když vidí bezdomovce, nevnímá jej jako problém, ale začíná si představovat jeho životní příběh, na který automaticky navazuje cesta pomoci a návratu do společnosti.

Autorka věří, že se jí povedlo naplnit cíl práce ve smyslu poskytnutí pohledu na dnešní život lidí bez domova s nahlédnutím do minulosti tohoto fenoménu. Rovněž aplikační část práce představuje hodnotný materiál z reálného života bezdomovců v podobě kazuistik klientů Městského úřadu v Benešově, Odboru sociálních věcí a zdravotnictví, oddělení pomoci v hmotné nouzi i uživatelů sociální služby Noclehárna pro muže.

Zrod, budování a běžný provoz nově vzniklé Noclehárny je pravdivě popsán díky službám, které zde autorka po celou dobu jejího fungování v loňském roce vykonávala jako sociální pracovnice. Smysluplnost budování a následného využívání sociálních služeb pro tuto cílovou skupinu dokazuje jejich rozšíření v podobě Nízkoprahového denního centra a Terénních programů. Většina osob bez domova v

Benešově u Prahy a okolí využívá nabídky vzniklých sociálních služeb, na které navazuje konkrétní a individuální sociální práce, jež vede ke zkvalitnění jejich života.

8. SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ

de VIGAN, Delphine. *No a já*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 2011. 176 s. ISBN 978-80-207-1392-6.

HRADECKÁ, Vlastimila; HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Vyd. 1. Praha: Naděje, 1996. 102 s. ISBN 80-902292-0-4.

HRADECKÝ, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství*. Vyd. 1. Praha: Naděje, 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8.

KEŠNEROVÁ, Petra. *Chudoba v podobě bezdomovectví*. Čelákovice, 2012. 48 s. Absolventská práce na VOŠ - obor sociální práce v Čelákovících. Vedoucí absolventské práce Blanka Tulachová

MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš; HOTOVCOVÁ Lucie. *Bezdomovectví*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 176 s. ISBN 978-80-262-0090-1.

MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 214 s. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální práce v praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.

PAVELKOVÁ, Jaroslava. *Problematika lidí v nouzi*. Praha: Universita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta. 2007. 124 s. ISBN 978-80-7290-338-2.

PRŮDKOVÁ, Táňa. *Bezdomovectví*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0

RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, spol. s r.o., 2003. 187 s. ISBN 80-7021-579-8.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta; LUPTÁKOVÁ, Marina; KOPOLDOVÁ, Bedřiška. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, ISBN 978-80-7338-069-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Petra Kešnerová

Obor: 7501R022 - Vzdělávání dospělých (Bc. VD Voš)

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Společnost a sociálně vyloučené osoby

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 75

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 15

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 0

Počet ostatních zdrojů: 0

Vedoucí práce: PhDr. Miloš Chlad CSc.